

Jak se to všechno zpočátku seběhlo

Do Laterny magiky jsem přišel v pondělí 20. listopadu, abych v programové komisi Občanského fóra sestavil skupinu pro zahraniční politiku. Programová komise měla vytvořit, a také vytvořila, první základní programový text Občanského fóra (OF). Sestavení ekonomické skupiny bylo svěřeno Václavu Klausovi, z dalších vedoucích skupin jsem tam potkal Jana Křena. Na první schůzce vedoucích skupin, když padla otázka, kdo povede celou programovou komisi, zvedl ruku Václav Klaus a tohoto úkolu se ujal. Stal se tak zároveň členem užšího vedení OF, které se scházelo u Václava Havla.

V hlavním stanu OF v Laterně magice byl navenek pěkný zmatek, potkával jsem tam známé tváře z minulých let i spoustu nových, hlavně mladých lidí, ale věci měly přece jen nějaký řád; vše se soustředovalo k Václavu Havlovi. To bylo obrovské štěstí, že tu byla osobnost, která měla přirozenou autoritu. Lidé potřebují mít vůdce. Díky celé Havlově dřívější činnosti bylo samozřejmé, že to byl on, ke kterému se v převratových dnech upínali všichni. V těch chvílích určitě o zahraniční politice nepřemýšlel, vášni se mu stala až v pozdější době.

V momentě, kdy jsem přišel do OF, měl jsem již představu o tom, že jedním z prvních zahraničněpolitických úkolů v nové situaci by mělo být zahájení jednání o tom, jak dostat sovětská vojska co nejrychleji z republiky. Jedině s nimi za zády by se byli bývali naši známí nerozhodní diktátoři z KSČ odvážili nějakého zoufalého činu.

Proto když jsem si v novinách 4. prosince přečetl, že Adamcová komunistická vláda prohlásila vstup vojsk pěti států Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968 za porušení platných norem ve vztazích mezi státy z hlediska mezinárodního práva a že navrhuje zahájit jednání „o mezistátní dohodě týkající se dočasného rozmístění sovětských jednotek na území ČSSR“, a že jejich stažení „musí být řešeno v souladu s pokrokem celkového evropského odzbrojovacího procesu“, zneklidněl jsem. Takle formulace byla jako vystřížená ze starého slovníku, nebylo těžké dešifrovat, co v sobě skrývala. Pražská vláda nabízí Moskvě pomocnou ruku.

PhD
histi
čisti
naps
jako
/199
komi
s esk
vzpo
aktiv
vždy
přísti
autor
v torr
své v
a nás
pojeti
a svů
z vlas
Autor,
propu
politik
pak z
vězen
v děln
v pros
zahrai

Premiér Adamec zároveň s prohlášením o vstupu vojsk vyzval vlády pěti zemí, které se zúčastnily okupace, tj. Bulharska, Maďarska, NDR, Polska a SSSR, aby spolu s vládou ČSSR přijaly prohlášení o nezákonnosti invaze a o jejich morální, politické i právní odpovědnosti za tento akt.

Spolu se svým ministrem zahraničí Johannesem odletěl 4. prosince do Moskvy, kde se sešel s Gorbačovem. Následujícího dne se v Moskvě objevili vedoucí představitelé pěti okupačních zemí a vyhlásili, co Adamec chtěl, aby bylo vyhlášeno. Také to byla hezká formulace: vstup byl vměšováním do vnitřních záležitostí (nikoliv tedy přepadení, invaze, okupace), a k tomu poznání dospěli „vzhledem k faktům, které se mezi tím staly známými“.

To byla obvyklá hra se slovy, ale mě vyburcovala jiná věta, uveřejněná rovněž v *Rudém právu*, která byla tentokrát ocitována ze společného prohlášení ministrů zahraničí Ševarnadzeho a Johanesse o rozhodnutí zahájit rozhovory o sovětských jednotkách v ČSSR. Zněla: „... tuto otázku je třeba řešit v souladu s celosvětovým odzbrojovacím procesem“.

Perspektiva na léta!

Napsal jsem návrh stanoviska OF k této vládní spanilé jízdě do Moskvy. Odpovědne toho dne 5. prosince jsem zašel do Laterny magiky a v místnosti, kde byl počítač a rozmnožovaly se materiály, jsem to nadiktoval ochotnému dobrovolnému písaři a rozmnožili jsme to asi třicetkrát. Poslal jsem text Václavu Havlovi a dalším z programové komise, ale to už se události začaly otáčet jiným směrem, takže z toho žádná velká akce nebyla, nicméně to bylo zachyceno jako stanovisko OF.

V textu stanoviska odmítám závěry z jednání československé vládní delegace v Moskvě jako v podstatě implicitní uznání Moskevského protokolu z 26. 8. 1968 a Smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR z 18. 10. 1968. A píšu tam dále: „Jestliže byl vstup vojsk Varšavské smlouvy porušením norem mezinárodního práva, jsou i výše zmíněné dokumenty neplatné, protože byly podepsány pod nátlakem. Sovětská vojska, umístěná na našem území, nemohou být považována za kontingent určený k obraně socialistického společenství. Tato vojska jsou proto vojsky

okupačními.“ A z toho plyne, samozřejmě, jediný závěr, že nápravou těchto skutečností může být pouze jejich okamžité stažení. Celá tato problematika musí být posuzována mimo celoevropská odzbrojovací jednání, mimo multilaterální základnu Varšavské smlouvy, a pouze jako bilaterální záležitost mezi ČSSR a SSSR. Jakekoliv podmiňování odchodu vojsk celoevropským, nebo dokonce celosvětovým odzbrojovacím procesem by znamenalo de facto uznání pobytu sovětských vojsk v Československu v rámci celkového kontingentu sovětských vojsk v Evropě, tj. legalizaci okupace z roku 1968, tedy vlastně Brežněvovy doktríny.

Do Laterny magiky, a později když se počátkem prosince přesunulo OF do kulturního střediska Svazu československo-sovětského přátelství Aurory, přicházelo stále víc lidí z upřímné touhy dát k dispozici své znalosti. Tak vznikal v programové komisi příští politický program hnutí, které nemělo ideově mantinely a tvořilo se z jednoho základu: z odporu proti minulému režimu.

Koncem listopadu jsem ještě v Laterně přijímal jako vedoucí komise pro zahraniční politiku první delegaci západních politiků. Byli to čtyři poslanci francouzského parlamentu za pravicové strany, tedy tenkrát ještě byli ve Francii v opozici. Přijeli se podívat, co se to děje, ale nikdo na ně pořádně neměl čas. Přivedl je tehdejší francouzský velvyslanec v Praze Human, byl trochu vyveden z míry, protože nevěděl, jakou tomu vlastně má dát protokolární tvářnost. Přišel Ivan Gabal, anglicky jim podal sociologický výklad nadcházejících změn, nemohl tomu moc rozumět, Human pak udělal pro ně a pro zvané oběd, mne se zeptal na jméno a adresu, a tak jsem se poprvé octl na francouzské ambasádě v Praze. U stolu vedle mě seděl sympatický Francouz, představil se mi jako François Léotard, což mi nic neříkalo, ani jsem nevěděl, že byl v Chirakově vládě v letech 1986-88 ministrem kultury. A nastala rozmluva, jakých jsem pak zažil desítky. Nejprve kdo jste, jak jste se k tomu všemu dostal, vy že jste pracoval sedmnáct let jako čistič oken? Ano, a na jiná jména jsem publikoval dvě knihy, jednu o Metternichovi, to ho zaujalo. A pak se mě zeptal na to, kvůli čemu vlastně přijeli. Za prvé, co tomu všemu říkají Rusové, co udělá Varšavská smlouva, a jen aby tu nebyl nějaký nový konflikt. Moje důvěra v budoucnost ho uklidnila. Za druhé, ja-

Phl
hist
čist
nap
jako
/19c
kom
s esi
vzpo
aktiv
vždy
příst
autor
v tom
své v:
a nás
pojetí
a svůj
z vlas:
Autor,
propu:
politik
pak za
vězení.
v dělni
v prosli
zahrani

kého politického ražení jsou lidé, kteří tu změnu provedli, kam vývoj půjde. Upřímně jsem řekl, že nevím, jakého politického významu jsou lidé v centru dění, ale že se to dříve nebo později projeví. A musí to jít jenom směrem k demokracii. Třetí otázku, k jaké demokracii, jsem nechal nezodpovězenou.

Human, samozřejmě, pozval i lidi z Johannesova ministerstva zahraničí, které jsem zatím neznal, určitě i další z okruhu těch, které zvala vřdycky, a nás představoval jako nově vznikající opozici. Když mě pak asi za dva týdny uvídl na ministerstvu už ve funkci, upřímně se podívil a řekl mi, že tak rychle to nečekal. Mezitím se položila druhá „reorganizovaná“ Adamcova vláda a prezident pověřil jejího člena Čalfu sestavením nové vlády.

V pátek 8. prosince mi volal Zdeněk Jičínský, kdysi profesor právnické fakulty, pak vyhozený a nyní ve vedení Občanského fóra, že se u Havla sestavuje výběr budoucích kandidátů na ministry, který bude nabídnut Čalfovi. To jsem věděl. Ale nevěděl jsem, co mi sděloval Jičínský, že na post ministra zahraničí jsou u Havla na stole tři kandidáti: Jiří Dienstbier, i když původně se s ním počítalo jako s příštím ředitelem spojeného rozhlasu, televize a ČTK, dále bývalý ministr zahraničí z roku 1968 Jiří Hájek, to spíše ze slušnosti a z jakéhosi uznání za jeho nedávnou činnost v Československém helsinském výboru, a já, snad jako rezerva, kdyby Dienstbier u Čalfy neprošel. Ale Čalfa, komunista, leč i pragmatik, vzal hned napoprvé všechno, co mu Havel navrhl. Ministerstvo zahraničí dostal Dienstbier.

V sobotu prezident Husák schválil novou federální vládu. A v neděli dopoledne mi volal Dienstbier, že se chce se mnou sejít odpoledne v restauraci Pelikán.

Tam mě požádal, abych s ním druhého dne (v pondělí 11. prosince) šel přebrat ministerstvo zahraničí a abych si zvolil funkci, v jaké bych to s ním vzal. Moje odpověď byla stručná: chci co nejméně úřednické práce, tudíž nechci být náměstkem. Navrhuji funkci poradce, ve které se pokusím zpracovat návrh koncepce nové zahraniční politiky. Zároveň v prvním období pomůžu s personální stránkou věci. A beru to na půl úvazku, a pouze na půl roku, to jest do voleb. Jirka souhlasil.

V pondělí 11. prosince jsem se s Dienstbierem sešel v půl jedenácté na předsednictvu vlády ve Strakově akademii. Dienstbier přišel s Danou Huňátovou, připojil se dr. Čarnogurský, který jako místopředseda vlády uváděl nového ministra zahraničních věcí do funkce, a před jedenáctou jsme odjeli dvěma auty do Černinského paláce. Před budovou ministerstva byly desítky kamer a novináři. V kabinetu už bývalého ministra Johanese byl Dienstbier uveden do nové funkce několika větami, které Čarnogurský přinesl viditelně rozechvělým hlasem. Místopředseda vlády odešel, Johannes, který měl kancelář perfektně vyklizenou, předal novému ministru klíče od trezoru, řekl, že vedle v místnosti čekají náměstci na to, aby byli představeni.

Potom se nám představili náměstci, řekl bych, že celkem realisticky zhodnotili situaci svou i svěřených rezortů, s jedinou výjimkou velmi nepřijemného prvního náměstka Sádovského, Biľakova člověka z východního Slovenska, který pak brzy MZV opustil. Poté jsme vstoupili do vedlejšího sálu, kde v půlkruhu stálo asi pětadvacet členů všech vstřížných odborů a útvárů, rozdělení ministerstva jsme ještě neovládali.

Když jsme tyhle ceremonie odbyli, zůstali jsme v ministerské pracovně sami a nový ministr položil kardinální otázku: „Tak s čím začneme?“

Povídám mu, chceme-li dělat zahraniční politiku nezávislého státu, musí ten stát být skutečně nezávislý, a nikoliv okupovaný. Musíme co nejdříve dostat Rusy ze země.

Jeho odpověď byla lakonická: „Tak se do toho pusť!“

A pak jsme debatovali o tom, že co nejdříve musíme dát světu najevo, že jsme tu, že jsme opět v Evropě, že chceme otevřít hranice. To všechno že ministr řekne při nejbližší tiskové konferenci, kterou svoláme do dvou tří dní. Z rozhovoru vyplynulo, že máme shodné názory, jenom snad jsme se trochu lišili v tom ústředním sloganu „zpátky do Evropy“. Mně se zdálo, že přesnější by bylo „obnovit naše kořeny v Evropě“, ale asi mediálně vděčnější bylo to jeho heslo.

Návrat do Evropy, to bylo v první fázi obnovení anebo oživení starých vazeb, především institucionálních. Byli jsme v GATT (Všeobecná dohoda o clech a obchodu z roku 1947), ale v roce 1951 nám

tam Američané vypověděli doložku nejvyšších výhod, suspendovali ji tenkrát, jak se tomu oficiálně říkalo, a my jsme je hned v prvních dnech ledna 1990 požádali, aby tuto suspenzi zrušili. Bylo to komplikovanější, americký Kongres rozhodl, že musíme o tuto doložku znovu požádat, a protáhlo se to přes rok.

Oznámili jsme v Bruselu předsedovi Komise Evropských společenství (ES) Delorsovi, že vstup od tohoto západoevropského integračního seskupení je našim cílem číslo jedna. K tomu bylo třeba podnít a vyvolat celý ten proces přizpůsobování naší vnitřní legislativy paragrafům Římské smlouvy z roku 1957, Aktu o jednotné Evrope z roku 1986, a to už se připravovala nová smlouva o hospodářské, peněžní a politické unii. Byla přijata na summitu dvanácti členských zemí ES v prosinci 1991 v Maastrichtu, vstoupila v platnost v lednu 1993, a Evropská společenství se od té chvíle zvala Evropskou unií.

Začali jsme připravovat naši přihlášku do Rady Evropy, instituce hájící především lidská práva, práva menšin, kulturní práva, práva občana ve sporu se státní mocí. Rada Evropy (RE) je vybavena efektivní soudní institucí, Evropským soudním dvorem pro lidská práva, který byl zřízen v roce 1950. K tomu, abychom se mohli vůbec ucházet o přijetí, bylo nutno, abychom v oblasti lidských práv přistoupili alespoň k většině z těch asi deseti základních mezinárodních smluv, které se této problematice týkaly. Dřívější Československo některé z těchto smluv podepsalo, jako například Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech z roku 1966, ale teprve v roce 1976 je s výhradami ratifikovalo. Ale odmítlo podepsat opční protokol, jímž by se podřídló rozhodnutím osmnáctičlenné, k těmto paktům zřízené Komise lidských práv. Jednou z mých prvních instrukcí, kterou jsem dal tehdejšímu řediteli mezinárodněprávního odboru MZV dr. Brenkovi, byla příprava našeho podpisu tohoto opčního protokolu. Nechtělo se mu do toho, byla s tím složitá práce, zejména legislativní, protože se musela změnit některá ustanovení našeho právního řádu. Kdykoliv jsem ho potkal na chodbě nebo při poradách, slyšel ode mne: „Tak pane Brenka, jak to vypadá s opčním protokolem?“ Trvalo to také přes rok, než jsme se k tomu dopracovali.

Dalším dokumentem, který bylo nutno podepsat v rámci naší přípravy k podání přihlášky do RE, byla mezinárodní konvence o uprchlících, sjednaná v červenci 1951 v Ženevě, na jejímž základě byl zřízen Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky.

Byla potřeba udělat něco s naší účastí v UNESCO, kam jsme platili obrovské peníze, zhruba dva a půl milionu dolarů ročně. Když jsem se doslova prokousal tou horou obsáhlých dokumentů a zpráv, zjistil jsem tu obrovskou nemohoucnost něco v UNESCO udělat. UNESCO mohlo být ovšem, a zřejmě bylo, dobrým prostředím pro kontakty a schůzky tehdejší československé rozvědky.

Existovaly další mezinárodní organizace, z vládních jsme byli členy asi šedesáti z nich, ročně do nich Československo platilo asi 30 milionů dolarů na příspěvky. Co s tím vším? Samozřejmě, prověřit účelnost našeho členství v nich, najít nové lidi, kteří by nás tam zastoupili. Ředitelem odboru byl jmenován jeden z „legionářů“, jak se začalo říkat těm, kteří byli v roce 1970 vyhozeni a znovu se do služeb MZV vrátili.

V počátcích naší nové zahraniční politiky jsme sice navázali určité kontakty se sousedy z Varsavské smlouvy, především s Maďary, kterým jsme předali své první zkušenosti z jednání se Sověty o odchodu jejich vojsk, ale zatím jsme neměli sílu spustit nějakou promyšlenější středoevropskou politiku, ten stimul přišel až později od prezidenta Havla, když svolal první schůzku s polským a maďarským prezidentem do Bratislavy.

V těch prvních týdnech jsme chtěli lépe vědět, kam jde sovětská politika. Gorbačov nebyl v tomhle směru zpočátku zcela průhledná politická figura, a hlavně, znaje ruské a sovětské dějiny, moc jsem jeho politice nevěřil. Příklad jeho krajně negativní reakce k pokusům tří pobaltských republik obnovit vlastní suverenitu byl varující.

Několik dní před zahájením jednání se sovětskou delegací o odchodu vojsk, bylo to v první půlce ledna, mě navštívila malá delegace z Tesly Pardubice se zajímavou informací. Byli to technici, kteří montovali na všech sovětských letištích, i vojenských, jakási zabezpečovací zařízení pro letový provoz a obstarávali jejich údržbu. Řekli mi, že za tu dobu, co to dělají, ta letiště znají dobře a že teď v poslední době pozorují jakýsi pohyb, takže nabyli dojmu, že sovětské velení

přesunuje bojovou leteckou techniku více na západ. Co s takovou informací? Samozřejmě byla pro nás varující, ale měl jsem ji dávat vojákům? Byl jsem si téměř jist, že by ji okamžitě měli v Moskvě. Ostatně, pokud by taková situace na sovětských letištích nastala, americké špiónážní sateility by to jistě avizovaly. Toto sdělení našich lidí byla malíčkovost, oni sami to svoje pozorování dali do souvislosti s nadcházejícím jednáním o sovětském vojsku u nás, ale bylo potěšující vidět opravdový zájem o to, co děláme.

Jednání o odchodu sovětského vojska z Československa

O tom, že se jednání se sovětskou delegací připravuje, vyšla tisková zpráva hned poté, co z Moskvy potvrdili datum 15. až 17. ledna. Jenže než to potvrdili, museli jsme je několikrát urgovat.

Brzy poté, co mi Dienstbier řekl, abych se „do toho“ pustil, začal jsem se zajímat o celou věc a zjistil jsem, že už 5. prosince ministr Johannes pověřil náměstka Evžena Vačka přípravou a vedením jednání o sovětském vojsku u nás. Ten hned 8. prosince předal radovi sovětského velvyslance Kuzněcovovi nótu MZV týkající se návrhu co nejdříve příslušná jednání zahájit. Zároveň pověřil ředitele mezinárodně právního odboru dr. Brenku, aby připravil zásady, respektive návrh nové smlouvy o pobytu těchto vojsk u nás, v nichž by se už hovořilo o jejich odchodu.

Náměstek Vácek za mnou začal chodit hned po našem příchodu na MZV a celkem promyšleně a postupně rýsoval před námi svůj profil. Sám mi hned řekl, že byl důstojníkem rozvědky, ale pro nějaké neshody ji opustil v roce 1972 a stal se kariérním diplomatem. Měl už za sebou velvyslance post v Africe a bezpochyby zkušenosti v zahraniční politice. Vystupoval jako pragmatický profesionál, jenž vždy chtěl sloužit jenom republice.

Probrali jsme situaci a řekl jsem, ať mi zatím přinesou rozpracovaný plán přípravy a návrh konečného cíle jednání.

Když mi to pak s dr. Brenkou přinesli, bylo to přesně to, co jsem nechtěl, ale co chtěli Sověti: novou právní úpravu pobytu vojsk u nás a jejich odchod podřídit již několik let probíhajícím vídeňským jednáním o snížení sovětských a amerických vojsk ve střední Evropě.

Ph
híe
čís
nal
jak
/19
kon
s eš
vzp
akti
vždy
přisl
auto
v ton
své v
a nás
pojet
a svů
z vlas
Autor,
propu
politik
pak ze
vězení
v dělni
v prosí
zahran

Brenka asi za dva dny přinesl něco, co už bylo lepší, ale pořád se vyvíjel jednoznačným požadavku co nejrychlejšího stažení těchto vojsk a zejména posuzování této záležitosti jako čistě bilaterální, a nikoli související ještě s dalšími podmínkami či okolnostmi. Nemyslím si, že by to byl dělal ze strachu (ale kdož ví?) nebo z nevěle, poznal jsem ho jako velmi dobrého právníka, spíše nevěřil v možnost realizace našeho jednoznačného požadavku, chtěl se vyhnout komplikacím a připravoval podle svého přesvědčení schůdnější cestu.

Vytáhl jsem tedy ze stolu stanovisko Občanského fóra k odchodu vojsk, které jsem před necelými čtrnácti dny napsal, a dal jsem to Brenkovi jako základ, jako instrukci, jako vyznačení mantinelů, uvnitř kterých se musí pohybovat při zpracování našeho návrhu na konečný text smlouvy. Vacek se snažil všelijak vysvětlovat to původně kompromisní stanovisko, ale když viděl, že narazil, nechal toho.

Musel se ovšem pustit do sestavení komise, jednat s vojáky, celníky, s ministerstvem financí, dopravy, a na stole mi figurovala jména, která mi nic neříkala. Obavu jsem měl z toho, jak se budou chovat vojáci. Vacek přizval z právnické fakulty dr. Potočného, znal jsem ho jako odborníka na mezinárodní právo a to, že bude s námi pracovat, mě uklidnilo.

Začala běžná rutinní příprava jednání, ale podstatné bylo to, že byl konečně jasně vymezen cíl a jasně zformulována argumentace právní, politická i vojenská. Především jsme využili toho, že Sověti od třicátých let 20. století na všech možných úrovních a v mezinárodních orgánech a smlouvách prosazovali řadu ustanovení o neporušitelnosti hranic, zásadu o nepoužití síly či hrozby silou, o nepřipustnosti vměšování se do vnitřních záležitostí jiných zemí a podobně. Sovětská diplomacie si tím v minulosti vytvářela jakousi právní hradbu proti eventuálnímu napadení SSSR. Ale použili jsme i hlavní zásady Varšavské smlouvy, která deklarovala princip kolektivní obrany, ale nepřipouštěla kolektivní zásah uvnitř paktu. Dále jsme argumentovali všemi možnými dokumenty z roku 1968, které prokazovaly, že vojska pěti zemí Varšavské smlouvy vtrhla do Československa proti vůli a bez oficiálního souhlasu československých ústavních orgánů. Z této argumentace pak vyplynulo, že tudíž všechny následné dokumenty, to jest Smlouva o podmínkách dočasného

Př
hi
čís
na,
jak
/19
kor
s e:
vzp
akti
vždy
přísí
auto
v tor
své i
a nás
pojet
a svůj
z vlas
Autor,
propu
politik
pak ze
vězení
v dělní
v prosí
zahran

pobytu sovětských vojsk na území ČSSR z 18. října 1968 a na ni navazujících sedm detailnějších technických dohod, jsou neplatné od samého počátku, neboť byly sjednány pod nátlakem.

Vojenská argumentace byla v té politické části již trochu archaická, neboť použila tvrzení, že naše armáda je schopna sama zajistit obranu naší svrchovanosti; váhal jsem s takovým argumentem, co je Sovětům do toho, ale nakonec proti archaickému manévrování Rusů se i tento argument hodil. Podstatné ovšem bylo, že vojáci velice důkladně připravili technickou argumentaci, jako byl nutný počet vládků k odvozu sovětské armády, propustnost železnic atd. To všechno dělali na základě odhadu stavů sovětských vojsk na našem území.

Bylo to neuvěřitelné. Když mi generál Ducháček, který byl v naší delegaci za vojáky, řekl, že opravdu po celá ta léta naše armáda neměla dobré informace o tom, kolik tu Sověti mají lidí, jakou techniku, co dělají, když pořád vrtají pod zemí, uvědomil jsem si tu hloubku závislosti naší bezpečnosti v minulých letech na jakémkoliv riskantní sovětské zahraniční politice.

Jako jakýsi završující vojenský argument pro nacházející jednání, zejména proti očekávanému tlaceni celé záležitosti do závislosti na paralelně probíhajících vídeňských rozhovorech o snížení stavu amerických a sovětských sil ve střední Evropě, byl postaven náš závěr, že přece celoevropský poměr sil nemůže být odvozován ze stavu, který vznikl vojenskou intervencí proti Československu. Ten argument byl směřován též do Vídně, a nejenom Rusům, ale i některým západním delegacím, kterým do jejich ping-pongu s počty vojsk příliš nezapadalo nějaké náhlé stažení mnohatisícového sovětského vojenského kontingentu ze střední Evropy.

Z Moskvy stále nepřicházela odpověď, zda přijedou v polovině ledna k jednáním do Prahy. Mezitím se mi přihodila drobná epizoda, která v naší přípravě na nacházející jednání měla určitou úlohu.

V pátek 15. prosince 1989 jsem čekal v Ruzyni na letišti. Přiletěl po dvaceti letech opět do Prahy můj starý přítel Radek Selucký.

Selucký byl před rokem 1968 už známý ekonom, uznávaný spíše jako ekonomický publicista než ve světě vědy. Stal se zasloužilým propagátorem, ale i kritikem reformních myšlenek jara roku 1968, v praktické politice si zahrál jako našeptavač a řečneme jako jeden

z poradců tehdejšího předsedy parlamentu Šmrkovského. Po okupaci odešel s rodinou do Vídně, pak se vrátili, ale v roce 1969 dostal jakési stipendium v USA a rozhodl se, že tam zůstane. A teď jsem na něho čekal.

V letištní hale jsem potkal dr. Dezidera Galského, který byl v Praze starším židovské obce v Československu. Znal jsem ho již dlouho, v 50. letech byl vyhozen z MZV, pracoval jako dělník, nakladatelský redaktor, napsal knížku o stavbě Panamského průplavu, ale vrchol jeho kariéry byl právě v posledních letech na židovské radnici na Starém Městě pražském. Čekal na přilet amerického radníka Carla Lewina, kterého do Prahy židovská obec pozvala. A povídá mi, ten by tě mohl zajímat, je nějaký podpředseda branného výboru amerického Senátu. Tak to mě zajímalo.

Přiletěli oba, Selucký i Lewin, stejným letadlem. Galský mě se senátorem a jeho paní seznámil, byl to sympatický čtyřicátník, a já jsem ho pozval na druhý den do Černina na jedenáctou hodinu.

Přijal a přišel, v téže obleku a neoholený, neboť zavazadla mu poslali omylem někam do Moskvy. Stručně jsem mu vysvětlil, jak začínáme naši novou zahraniční politiku, a hned jsme ho uvedl do problematiky příprav na jednání se Sověty. Smyslem celého mého téměř hodinového povídání bylo přesvědčit ho, že by bylo dobré, kdyby k vídeňským jednáním udělali Američané nějaké gesto a šli dál ve svém návrhu snížení počtu svých vojenských sil v Evropě. Zatím byla přichystána ke schválení dohoda, ke které se ve Vídni došlo, snížit vojska na úroveň 275 tisíc mužů na obou stranách ze stávajících 305 tisíc. Podařilo se mi vyložit mu naši argumentaci, kterou jsme měli připravenou pro nadcházející jednání se Sověty. Na závěr tohoto rozhovoru, který jsme vedli v salonku vedle ministruva kabinetu v Černinu, přišel asi na deset minut i Jiří Dienstbier, který zopakoval hlavní body.

Moc jsem si od toho nesliboval, i když se mi zdálo, že ten milý senátor pochopil a je rozhodnut něco udělat. Překvapil mě. V Rudém právu jsem si přečetl již 4. ledna zprávu, že předcházejícího dne senátor Carl Lewin vystoupil v americkém Senátu s návrhem na snížení počtu amerických vojáků v Evropě nikoliv na úroveň 275 tisíc, jak navrhl americký prezident Bush v květnu 1989, ale na 200 tisíc.

To bylo méně o přesně těch pětasedmdesát tisíc, na které jsme odhadovali stav sovětské armády u nás. Samozřejmě jsme ten argument později v jednání použili. Prezident Bush pak v každoročním poselství o stavu Unie 1. února 1990 navrhl snížení těchto vojsk až na 195 tisíc. Začal jsem takovým náhodám říkat „diplomacie okamžiku“.

Po Novém roce jsme začali opět notou z 5. ledna urgovat Sověty, kdy přijedou. Nakonec potvrdili jednání na 15. - 17. ledna.

Vláda nám dala souhlas se zahájením jednání, schválila směrnici, kterou jsme si ovšem sami vypracovali, potvrdila v čele delegace náměstka Vacka a já jsem byl jmenován jeho zástupcem. To už byl na MZV Luboš Dobrovský, kterého jsme včlenili do delegace, do níž byl za vojáky jmenován generál Ducháček. Pak jsme měli vedle sebe řadu expertů, vojenských, tři právníky, náměstka ministra financí, byl tam někdo za dopravu, celníky. Dohromady nás bylo asi patnáct.

Ze sovětské strany byl ohlášen jako vedoucí delegace náměstek ministra zahraničí I. P. Aboimov a v delegaci byl pak náměstek ministra obrany generál A. N. Klejmenov, jeden neohlášený generál, snad Nikiforov, další generál, velitel Střední skupiny sovětských vojsk z Milovic Vorobjov, a náměstek ministra financí SSSR V. V. Sitin. Víc jsme nevěděli, ani kolik bude expertů, protože odmítli naši nabídku na ubytování v Praze. Přiletěli zvláštním letadlem rovnou do Milovic, už to bylo významné, že ani nepovažovali za nutné hlásit přilet, a tam také byli ubytováni. Do Prahy k jednání jezdili vojenským autobusem.

Díval jsem se z druhého patra Černinského paláce dolů na parkoviště, když autobus přijel. Vyhrnul se z něho celý regiment uniformem a několik civilistů. Měli s sebou asi dvacet generálů a plukovníků, kteří seděli za svou delegaci proti nám, jako by už zpočátku mlčky chtěli vyjádřit svou převahu.

Ten první den bylo podstatou sovětské argumentace přesvědčit nás, že je v našem zájmu, aby tu jejich jednotky ještě pár let byly, že je to i v zájmu rovnováhy bezpečnosti v Evropě. Když jsme jim řekli, že už ta rovnováha bezpečnosti v Evropě stojí jinak, pro nás již Severoatlantický pakt neznamená soupeře, ale potenciálního partnera, rozčilil se malický generál Vorobjov, který krásně ráčkoval, a vypálil na nás: „Tak proč právě dnes, 15. ledna, zahájily americké jednotky

z Bavorska cvičení, jehož tématem je rychlý postup přes Čechy směrem severovýchodním?“ Název toho cvičení byl něco jako „severovýchodní šíp“, to už jsem zapomněl, nic jsme o tom cvičení nevěděli, ale byla to pravda. Vojáci jsou v tomhle nenapravitelní, je to mašina, která jede podle plánu vypracovaného třeba před rokem, a samozřejmě že volba na 15. leden padla už dávno. Jenomže generál Vorobjov nám s neotřesitelnou jistotou tvrdil, že je to úmyslná americká provokace v den zahájení našich jednání. Jenom mi unikal smysl, proč by Američané chtěli právě tímto způsobem provokovat.

I takové argumenty jsme museli vyvracet. Ten první den se mnohokrát objevilo i tvrzení o příštím nebezpečí ze strany velkého a silného Německa. Když už bylo jasné – ke konci druhého kola jednání, které se odehrávalo v únoru v Moskvě –, že sovětská vojska od nás odejdou, vybíchl v jedné chvíli generál Nikiforov: „Stejně přijde doba, kdy nás budete prosit, abychom se vrátili, protože budete mít strach z Německa!“ Bylo to v nich.

Odpoledne, jak čas běžel, jednání zadržovalo a v podstatě polarizovalo do dvou stanovisek – odchod, anebo pobyt za jiného právního režimu. Bylo asi kolem páté, Aboimov se náhle zvedl, zavřel okázale desky s papíry, které měl na stole před sebou, a prohlásil, že nemá smysl pokračovat v jednání a že se vrací do Moskvy, neboť nemůže přistoupit na naše pojetí těchto jednání. Sehrál dramatický výstup, který měl zřejmě partnera přinutit k ústupku. Žádný vyjednávač není rád, když mu partner bouchně dveřmi, chýba pak částečně visí i na něm. „Dobře, pane náměstku,“ bylo řečeno z naší strany, „pak ale my máme ještě jednu variantu postupu.“ „Jakou?“ „Československá vláda oficiálním prohlášením zveřejní svůj požadavek, adresovaný sovětské vládě, aby okamžitě a bezpodmínečně začala stahovat svá vojska z ČSSR, jež tam mají charakter okupační armády. Chcete to?“

Aboimov se viditelně zarazil, počítal spíše s nějakou usmiřovačkou, ale toto byl útok. V té době sovětská vláda stále ještě hrála roli Varšavské smlouvy a přátelských vztahů s bratrskými zeměmi, a takové prohlášení by mělo povahu roztržky, zvláště po nezdařeném jednání. Aboimov byl natolik zkušený, aby si tohle všechno uvědomil. Chvilku váhal, pak si znovu sedl a rozevřel desky. A najednou

Př
hli
čís
na,
jak
/19
kor.
s ex
vzp.
akti
vždy
přisl
auto
v ton
své v
a nás
pojeti
a svůj
z vlas
Autor,
propu:
politik
pak za
vězení,
v dělní
v prosí
zahrani

se začal hledat, a také se našel, přijatelný kompromis ve formulaci. Zněla: bude se jednat „o pobytu sovětských vojsk na československém území, včetně jejich odchodu“!

Druhý den, 16. ledna, volali hned ráno z Milovic, že přijedou až po obědě. Důvod nesdělili. Buď šli v pondělí pozdě spát, anebo v úterý dopoledne Aboimov znavil telefon s Moskvou. Sorva jsme pak odpoledne začali jednat, opět spustili palbu: požadovali nový statut svých vojsk v ČSSR, chtěli, abychom přistoupili na to, že jsou u nás rozmístěna v rámci Varšavské smlouvy, to bylo pro ně moc důležité, protože je čekalo jednání o sovětských jednotkách v Maďarsku. Zároveň nás obvinili, že svými požadavky podkopáváme sovětskou pozici na vídeňských jednáních o snížení konvenční výzbroje a vojsk, a na to my už jsme měli odpověď: vidíte, že Američané chtějí snížit svá vojska v Evropě ještě navíc o 75 tisíc, a to právě v okamžiku, kdy se dověděli o našich jednáních. Takže vlastně, zamýšlíte-li upřímně to, co ve Vídni tvrdíte, že chcete snížit počty svých vojsk, naše jednání naopak vaši pozici ve Vídni posiluje. A oni zase, že proti odchodu nejsou, ale že je to třeba rozložit tak na deset let.

Asi po hodině a půl těchto jalových diskusí mne najednou, zcela náraz po jakési, byť odmítavé, replice náměstka Aboimova zavali pocit, že se u nich něco zlomilo, že ustupují. V tu chvíli do mě šouchl Luboš a povídá mi tiše: „Ty, člověče, nemáš pocit, že ustupují?“ Dá se to těžko popsat, ale bylo to, jako když rozsvítíte světlo!

Bylo tomu tak. Zřejmě sehrál roli telefon do Moskvy. Diskuse začala být najednou věcnější. Slíbili, že nám sdělí počty vojsk, udaje o výzbroji a materiálu dislokovaném na našem území. Náš termín pro vyklizení našeho území – konec roku 1990 – sice označili za nereálný, ale začali operovat již pěti léty. Nastala diskuse technická, tvrdili, že jenom pro převoz materiálu budou potřebovat 1800 vlaků, které pro malou propustnost překladisté v Čierné nad Tisou budou jezdit dva roky. Když generál Ducháček řekl, že podle našich propočtů by jim mělo stačit 800 vlaků a 6 až 7 měsíců, vyletěl sovětský generál Nikiforov a nazval tato čísla „dětskými propočty“. A to jsem poprvé viděl, jak se rozčilil generál Ducháček: „Jak to, že dětské propočty? Máme stejné tabulky, stejný systém... Kdybychom se rozcáhali

o 10 %, budíž, ale o víc jak sto procent?“ Aboimov viděl, že jeho generál přestřelil, tak ho přede všemi pokáral.

A tak to šlo dál.

Ve středu 17. ledna se už nejednalo, protože Aboimov prohlásil, že na víc už nemá mandát. Dohodlo se, že budeme pokračovat za dva až tři týdny.

Nedělalo se žádné komuniké, řeklo se, že každá strana si vydá svou krátkou tiskovou zprávu. Začaly nám docházet dopisy z celé republiky, lidé nám například psali, kde v kterém lese mají Rusové něco pod zemí, kde jaké škody udělali atd. Protože se v novinách objevila zmínka o tom, že sovětská strana tvrdí, že nepřelozí na našich hranicích na svou širokorozchodnou kolej více než dva až tři vlaky denně, dostali jsme nejednou závazek Odborového svazu železničářů, že jsou schopni přetáhnout přes hranici až sedm vlaků denně, když to budou vlaky se sovětskou armádou! Nechtěli jsme vyvolávat žádnou hysterii v novinách, chtěli jsme jednání udržet na přátelské a rozumné rovině, ale přesto se objevily dost ostré články, což nám Sověti hned položili na stůl.

V zahraničí byl ohlas všelijaký, tradičně tam odmítali porozumět našim problémům. Britské *The Times* napsaly zdrženlivě: „Československé rozhodnutí, které dalo tak krátkou lhůtu, západní diplomaty překvapilo. Může ovlivnit jednání o konvenčních silách ve Vídni...“ Britové se obávali, aby Sověti nepodminili svůj odchod z Československa stažením adekvátního počtu britských a francouzských jednotek z Německa, takže ani nepochopili náš důraz na dvoustranný charakter celého problému. Američané naopak naše jednání přivítali, protože, upřímně řečeno, jim to dávalo možnost stažení většího počtu jednotek z Evropy, na což již dlouho tlačil americký Kongres. *A Krasnaja zvezda* tvrdě varovala před rychlým odchodem sovětských vojsk, neboť prý to povede k narušení stability v Evropě. V Moskvě ještě dlouho nechtěli pochopit, že ve střední Evropě dochází k principiální změně.

Přes naše natáhání se nám nepodařilo druhé kolo zajistit dříve než 7. února. Mélo dvě fáze, první v Moskvě a jakousi dohru 21. - 22. února v Praze, kdy byl vypracován a parafován konečný text Dohody.

Do Moskvy jsme letěli v úterý 6. února po obědě z kbelského letiště vojenským speciálem s generály Ducháčkem a Slimákem a s větší částí delegace.

Moskva, v níž jsem nebyl léta, působila v tom únorovém sněhovém blátě bezútesně. Ubytovali jsme se v československé ubytovně, která v daných poměrech byla velmi dobrým, strážlivým hotelem s dobrou kuchyní.

Toto kolo jednání bylo v podstatě rozhodující a vedlo se nejprve v jedné skupině, až pak se oddělily dvě skupiny politicko-právní a technicko-vojenská. Ta první začala připravovat text dohody, ta druhá řešila především problematiku harmonogramu, to jest technickou stránku odsunu vojsk.

Nechci se tu pouštět do detailů, ale bylo několik sporných bodů. V té politické a právní části byla tuhá debata o preambuli; chtěli jsme, aby v ní byla odsouzena invaze z roku 1968 a aby do ní byla vložena formulace o neplatnosti smlouvy z října 1968 a Moskevského protokolu ze srpna toho roku. Narazili jsme na těžký odpor, takže nakonec se našla kompromisní formulace v tom smyslu, že připravovaná dohoda se v úvodu odvolávala na prohlášení československé vlády z 3. 12. 1989, z něhož bylo možno náš požadavek odvodit, a na prohlášení sovětské vlády ze 4. 12. 1989, v němž bylo řečeno, že k onomu aktu došlo v rozporu s mezinárodním právem. Nulitu smlouvy z 18. října 1968 Sověti nepřipustili z toho důvodu, jak tvrdili, že by v tom případě neměli legální základ pro dobu, v níž budou jednotky odsunovány. To jsme vyřešili kompromisní formulací, že po tu dobu bude platit „režim fakticky existující v době sjednání této dohody“ (čl. 3 Dohody). Ono to mělo totiž své praktické důsledky. Sovětské jednotky měly u nás jistou imunitu a jim šlo o to, abychom například nemohli kontrolovat vlaky, které každý den odjížděly po celá léta z Milovic do SSSR bez jakýchkoliv celních opatření z naší strany.

Dlouho jsme uvažovali, zda na to přistoupit, nebo ne. Věděli jsme, že Rusové začali horečně nakupovat ve všech městech, kde měli posádky, a dovedli jsme si představit, že vlaky odjíždějí napěchované zbožím. Ale při představě, kolik času to zabere a kolik konfliktů vznikne, budeme-li požadovat například celní odbavení těch asi 17 tisíc důstojnických rodin, jak to zdrží celou akci, jsme raději

od pravidelných kontrol ustoupili a řekli jsme, že budeme provádět pouze namátkové kontroly.

V technické komisi se sváděl boj o čísla a čas. Například argument, že nejsou překladiště na sovětské straně, takže více než dva vlaky denně nejsou schopni přeložit na své širokorozchodné vozy a výstavba nového překladiště by trvala rok, naši vojáci vyvrátili nabídkou, že naše armáda je schopna jím takové překladiště postavit za tři týdny. S podobnými argumenty se nám snažili dokázat, že náš termín ukončení odchodu do konce roku 1990 je nereálný. Řešila se i otázka částečného přesunu po vlastní ose, ale když jsme si představili, jak kolony sovětských nákladních aut ucoupí silnice na Slovensku, ustoupili jsme od toho. A tak dále.

Když jsme byli v nejprudší debatě o časovém horizontu, požádal Aboimov, aby se sešly pouze delegace, to jest ty hlavní čtyřčlenné skupiny. Několikrát jsme to učinili, když v plenárním zasedání jednání na něčem uvízlo. Šli jsme tedy do menšího konferenčního sálu, a tam, bylo to myslím druhého dne jednání v Moskvě, poprvé Aboimov vybalil ten hlavní důvod, který zřejmě nechtěl říct před tolika zkoprnělými sovětskými důstojníky, kteří asi poprvé slyšeli, že v Československu jsou chápáni jako okupanti. Poprvé jsem slyšel tohoto vysokého sovětského funkcionáře říct, že otázka několikaletého stahování sovětských vojsk je pro sovětskou vládu otázkou především humanitární, protože pro jednotky nemají kasárna a pro těch 17 tisíc důstojnických rodin nemají byty. Mimoděk tím přiznal, že Sověti počítali s umístěním části svých ozbrojených sil v zahraničí „na věčné časy“.

To mě tedy pěkně vyvedlo z míry a odpověděl jsem mu proti svému zvyku dosti ostře: „Pro nás, pane náměstku, to bylo humanitární otázkou celých dvacet let, protože ty byty jste v Československu zabrali rodinám našich lidí!“ Bytová nouze byla v naší zemi permanentní.

Proti mně seděl z druhé strany stolu dvouhvězdičkový generál Klejmenov, robustní, ne sympatický náměstek ministra obrany Jazova. Naklonil se ke mně a povídá mi: „Co to vykládáte, že jste dvacet let trpěli, a co ty napěchované obchody, co máte! A kdo vám to zboží bude kupovat, až odejdeme?“ Těžko bývá někdy přesvědčit

o vlastní pravdě. A těžko mu také vysvětlovat, jak kupovali. Ještě v Praze, druhý den jednání, nám tehdejší ministr financí Klaus poslal tajný dokument, z něhož vyplývalo, že pro potřeby sovětské armády se rubl měnil v poměru 1 : 30, a to v době, kdy obchodní kurz byl 1 : 9 a turistický asi 1 : 12. Dvě třetiny nákladů pobytu sovětských vojsk u nás hradil po celá léta československý stát jenom tímto ne-smyslným kurzem. Když jsme to dali též na stůl, sovětský náměstek ministra financí to odbyl tím, že tento kurz byl stanoven srovnáním spotřebních košů v ČSSR a SSSR.

Toho dne ještě před polednem navrhl Aboimov opět jedno sezení zúžených delegací. Na něm poněkud rozechvělým hlasem oznámil, že velení sovětské armády je znepokojeno průběhem jednání, vykonává obrovský tlak na politické vedení těchto jednání a je nebezpečí, že pod tímto tlakem sovětská strana jednání přeruší. Armáda byla nespokojena téměř se vším, ale nejvíce snad s naším požadavkem provést odchod do konce roku 1990. Aboimov žádal, aby československá strana tento svůj požadavek revidovala.

Sovětská delegace na nás tenkrát vyzkoušela snad všechny polohy vyjednávání, od zastrašování až po pokus vyvolat v nás jakýsi pocit kolegiality s jejich problémy. Ale v tomto případě jsme měli dojem, že Aboimov nehraje obvyklou diplomatickou roli, ale že vyjadřuje skutečné starosti a obavy sovětského vedení. A navrhli jsme řešení: ať do jednání vstoupí Gorbačov a osobním dopisem požádá prezidenta Havla o prodloužení termínu odchodu sovětských vojsk do 30. června 1991. Aboimov souhlasil s tím, že to Gorbačovovi sdělí. Nato bylo jednání přerušeno a Dobrovský s generálem Ducháčkem odletěli odpoledne do Prahy. Na večer měli telefonicky domluvenou schůzku s prezidentem Havlem - v restauraci U Malířů.

Prezident museli dlouho přesvědčovat. Teprve když generál Ducháček vyložil, co by odložení jednání mohlo znamenat z vojenského hlediska, přistoupil Havel na kompromisní termín stažení vojsk do konce června 1991. A nápad, aby ho o to Michail Gorbačov požádal osobním dopisem, se mu líbil.

Nazítrí pak Dobrovský telefonoval do Moskvy Aboimovovi, který už měl pro něho zprávu, že Gorbačov s navrhovaným řešením souhlasí. Ještě téhož dne odpoledne, bylo to 10. února, proběhlo

první historické přímé dálnopisné spojení mezi našim prezidentem a Gorbačovem v Kremle. Bylo to poprvé a zřejmě naposled, co po odchodu bývalého prezidenta Husáka a jeho party z Hradu bylo spojení tohoto druhu využito. Oficiální dopis od Gorbačova přišel 12. února. Gorbačov v něm ujišťuje, že sovětská strana chce stáhnout svá vojska, nechce protahovat jednání, jenom žádá o pochopení problémů spojených s návratem tak velkého množství vojáků a jejich rodin. Navrhl stažení vojsk do jednoho a půl roku až dvou let. Havel souhlasil s osmnácti měsíci.

Dohoda se pak dokončila v Praze a 22. února byla parafována její text. Dohodu o odchodu sovětských vojsk z území ČSSR pak podepsali ministři zahraničí obou zemí v Moskvě 26. února 1990 za přítomnosti obou prezidentů. Ti zároveň podepsali Deklaraci o vztažích mezi ČSSR a SSSR, v níž Gorbačov vyjádřil „politování nad neodůvodnitelným vstupem“ vojsk do ČSSR v roce 1968. Co může diplomacie víc?

Během jednání se postupně vyjevovala řada nových souvislostí spojených s pobytem těchto cizích vojsk u nás; alespoň jednu musím zmínit. Když se Sověti pořád zdráhali uznat, že na překladišti za naší hranicí se dá pracovat rychleji, než oni předpokládají, vypadl z nich najednou nečekaný argument. „Přpravujeme i střelivo, a toho jsme tu měli čtyřikrát víc než jsou mobilizační zásoby“ – prohlásil najednou jeden z jejich generálů. Když ani to na nás nezapůsobilo, dodal, že mezi tímto střelivem je asi 1700 dělostřeleckých „speciálních“ nábojů a s nimi to nejde tak rychle. „Speciální munice“ – bylo to jasné. Oni u nás pořád skladovali jadernou, i když jenom dělostřeleckou munici, a přitom ve Vídni již dva roky tvrdí, že veškerou jadernou munici Sovětský svaz stáhl a drží ji pouze v rámci svých hranic.

Rozhovory se sovětskou delegací byly pro mě obrovským zážitkem. Po několika týdnech od příchodu do Čermínského paláce jednání takového kalibru! Kolikrát jsem četl a studoval zahraničněpolitická rokování v nedávné minulosti, psal o nich, a teď jsem mohl do jednoho takového vyjednávání přímo vstoupit. Z různých pamětí zejména amerických politiků jsem znal základní vlastnost sovětských vyjednávačů: neústupnost, trpělivost a především neskonalou vůli udržet dialog na základě své vlastní argumentace, v rámci, který vy-

mezují oni, a ne partner. Řekl jsem si, že přesně tohle se pokusíme uplatnit vůči nim my. A to se nám povedlo. Rozhovory probíhaly na základě podmínek, které jsme předložili a udrželi na stole my, což zejména v jednání velmoci a menšího státu nebývá právě zvykem. Ne tedy odchod vojsk v závislosti na tom, jak dopadnou vídeňská jednání o snížení stavu vojsk ve střední Evropě, ale odchod sovětských jednotek úplně, v optimálním časovém limitu, vyjednaný jako dvoustranná záležitost a smluvně zakotvený akt s následným majetkoprávním urovnáním. Za jednacím stolem seděly poprvé po dlouhých letech našich vztahů s SSSR dvě rovnocenné delegace, které do posledního argumentu hájily svá stanoviska. V principu i metodicky byla tato zkušenosť inspirativní i pro další jednání s tímto obrovským partnerem na východě.

Provedení odchodu sovětského vojska sledovala z naší strany komise vedená generálem Ducháčkem, v níž za parlament byl tehdejší poslanec Michael Kocáb. Poslední sovětský voják opustil Československo několik dní před smluvně dojednaným termínem 30. června 1991. Jenom nemohl pochopit, proč se s nimi nikdo neloučí.

Mé rozhodnutí pro Paříž, ale zatím mnoho problémů doma

Koho poslat do Francie jako velvyslance? Přece jen to byla země, na které nám záleželo: „Ty bys to mohl vzít!“ povídá ministr.

Já jsem ale chtěl po volbách v červnu 1990 z MZV odejít. Vzal jsem si čtrnáct dní na rozmyšlenou. Po prvním rozhovoru se ženou bylo jasno. Dienstbierovi jsem řekl už za několik dní, že to беру, a protože jsem mu slíbil zůstat s ním do voleb, nastoupím do Paříže v červnu. Což se také stalo.

V návalu denních akcí a organizačních rébusů jsme pořád ne nacházeli čas důkladně promyslet koncepci naší zahraniční politiky, ministerstva a diplomatické služby. Nejjednodušší jsou totiž diskuse o velkých trasách zahraniční politiky, o jejich směrech, politických zájmech, geopolitických výhodách a nevýhodách postavení státu a podobně. Nejsložitější bývá převést tyto úvahy a výsledná rozhodnutí do praktické činnosti institucí, do jednání a dohod. Ministerstvo

muselo dál fungovat, ta obrovská mašina musela neustále dostávat úkoly, aby jela, a tyto úkoly se musí navíc kontrolovat.

Ta koncepce se ovšem rodila i z několika zcela praktických otázek, které před nás postavil vývoj v takzvaném východním bloku a na které jsme museli reagovat.

Začalo to tím, že mi ředitel tehdejšího odboru pro země sovětského bloku přišel říct, že do Budapešti na jednání skupiny expertů o zdokonalení Varšavské smlouvy ve dnech 27. a 28. února posílá jistého R. B.! Řekl mi to asi dva dny před chystanou schůzkou. Neměl jsem ani tušení, o č jde. Sice tu byl signál z rozhovoru našeho sovětského ministra zahraničí z prosince minulého roku o tom, že Sověti si představují jakousi zdokonalenou Varšavskou smlouvu, ale nevěděl jsem, že už věci dospěly do expertní roviny. Dal jsem si tedy přinést všechny materiály a na jednodu jsem viděl, do jaké pasti bychom to spadli. V roce 1988 se totiž na zasedání Politického poradního výboru ve Varšavě páni ministři dohodli, že musejí v rámci této smlouvy zdokonalit mechanismus spolupráce. Chtěli jej zmodernizovat, a to tak, že by stvořili podobnou strukturu, jako mělo NATO v Bruselu: generálního sekretáře, jemu k dispozici aparát asistentů, ředitelů, generálů, úředníků, expertů a zástupců členských států, a to všechno by sídlilo v nějakém paláci ve Varšavě. Sekretář by byl pochopitelně Rus a tak dál. Jmenovali k tomu tenkrát expertní komisi, která tento podnět rozpracovala do konkrétního návrhu, jenž se měl schvalovat na expertní úrovni právě v Budapešti.

Bylo to v únoru 1990, změny ve střední Evropě nabývaly již nezvratného kurzu, ale všude ještě byla sovětská vojska, a my jsme si řekli, že k rozbourání Varšavské smlouvy přistoupíme, až bude jisté, že sovětská okupační armáda jde pryč. Zatím zůstaneme v tomto svazku ne příliš aktivními členy. Ale co mě překvapilo, to byl vzťah americké administrativy, respektive řídicích kruhů NATO ke změnám ve střední a východní Evropě. Dostávali jsme různé signály od Američanů, abychom s destrukcí Varšavské smlouvy nespěchali, protože ve Washingtonu měli strach, aby se situace v této oblasti nějak nezaulzila, respektive aby sovětské vedení neudělalo nějaký neočekávaný tah. Na pořadu dne stála už i otázka praktického postupu sjednocení Německa a k tomu byl potřebný souhlas Moskvy. Ale nej-

PhD.
histř
čisti
naps
jako
/199
kom
s esi
vzpc
akti
vždy
příst
auto
v tor
své l
a ná
poje
a svi
z vla
Auto
prop
polit
pak :
véze
v děl
v prc
zahr:

větší obavu měli Američané o úspěch vídeňských jednání o snížení výzbroje a vojsk v Evropě. Tato jednání se vedla ve Vídni už po léta právě na bázi obou vojenských paktů a čísla, ke kterým se docházelo, byla stanovena pro pakty, tj. pro šestnáct států NATO a sedm států Varšavské smlouvy jako celek. A oba pakty pak čísla dělily pro své členy. Představa, že by tento už přijatý a osvědčený způsob, jak dojit k dohodě, byl zrušen a nastalo by jednání s každou jednotlivou zemí z těch dvaadvaceti, které ve Vídni zasedaly (Francie se toho neúčastnila), se Američanům vůbec nelíbila. Proto nám navrhovali, zda bychom nemohli přispět k reformě Varšavské smlouvy a zachovat ji. Evropa by tak byla pro ně přehlednější.

Takové stanovisko měla i Velká Británie. Ještě v polovině února referoval rada našeho zastupitelského úřadu v Londýně, že podle sdělení ředitele správy politického plánování na tamním MZV „Velká Británie považuje blokové uspořádání Evropy za nejlepší rámec mimo jiné proto, že akce alianci jsou snadněji předvídatelné než jednotlivých států vzhledem k nutnosti koordinace.“

Jenomže nám se zase nelíbila představa, že bychom se měli vůbec zabývat nějakou reorganizací instituce, která se, upřímně řečeno, reformovat nedala a byla pro nás prakticky už mrtva.

Takže řediteli zmíněného odboru jsem dal instrukci, že musí do Budapešti jet on sám, že se nesmí k ničemu zavazovat, nesmí nic podepisovat a debatě musí uvést, že Československo nemá o tuto navrhovanou modernizaci Varšavské smlouvy zájem. Odjel, a odpovědně prvního dne jednání mi volal, dost vyděšený, co má dělat, že všichni jsou pro zřízení funkce stálého generálního sekretáře s celým sekretariátem ve Varšavě a že na něho naléhají, zejména Sověti...

Řekl jsem mu, pane řediteli, víte, jaký jste dostal mandát? Tak se ho držte.

Přiletěl druhý den odpoledne a hned mi oznámoval, že nikdy nezažil takový zájem o československou delegaci, jako při této příležitosti, kdy jsme řekli „ne“! Dost jsem se divil, proč jsme byli jedini, ale dalo se to pochopit: v Rumunsku ani v Bulharsku změny zatím nedošly příliš daleko, Němcům z NDR už to bylo jedno, maďarský Gyula Horn v zahraniční politice sledoval Gorbačovovu linii a Maďaři začínali jednání o odchodu sovětských vojsk, a pro Poláky bylo v té

chvilí zřejmě lakavě mít ve Varšavě velkou mezinárodní organizaci. A pak ta nejistota u nich, co bude s polskou západní hranicí?

Téměř souběžně s tímto pokusy restaurovat Varšavskou smlouvu se připravovala jednání čtyř velmocí s dvěma německými státy o sjednocení Německa. To sjednocení viselo ve vzduchu, ale nebylo jasno, jak se při tom bude postupovat. Gorbačov sice říkal, ano, Německo bude sjednocené, ale musí k tomu dojít po etapách a zejména jeho východní část nemůže a nesmí být součástí NATO. Podobného mínění byl francouzský prezident Mitterrand, pokud šlo o „etapové“ sjednocení, ale nikdo neřekl přesně, jaké etapy by to měly být, jaký by měl být jejich obsah. Na Mitterranda náležala v témže směru britská premiérka Thatcherová, říká to ve svých pamětech. Nejrady by byla sjednocení zablokovala. Ze zmíněných stanovisek bylo cítit obavu, aby tu náhle nevzniklo silné Německo, i když ve francouzském stanovisku to byla spíše starost, aby rychlým připojením ekonomicky slabé NDR nedošlo k určitému vychylení v rytmu připravovaných budoucích maastrichtských dohod. Víle Němců samých byla však rozhodující. Po návštěvě kancléře Kohla v Moskvě 10. února už nebylo pochyb o tom, že Gorbačov ze svého stanoviska ustupuje, jenomže nebylo přesně známo za jakou cenu!

Mý jsme si udělali vlastní rozbor situace a došli jsme k závěru, že ke sjednocení dojde ještě v tomto roce, a to bez předběžných etap. Takhle zřetelné však nevyznělo ani zasedání ministrů zahraničí Dva- náctky, to jest Evropských společenství, 20. února v Dublinu. Zatím v Bonnu připravovali první krok ke sjednocení, dohodu o monetární, ekonomické a sociální unii obou států. Byla podepsána už v půli května 1990.

Sověti ovšem chtěli mezitím svolat s oběma německými státy poradu či jednání na bázi čtyř velmocí, které se podle dohody z Potupimí z roku 1945 podílely na rozdělení a správě Německa v rámci okupačních zón - USA, Velké Británie, Francie a SSSR. Poprvé s tímto námětem vystoupili v únoru 1990 v kanadské Ottawě při jednání o „otevřeném nebi“.

Někdy mezi Kohlovou návštěvou v Moskvě a zasedáním Dva- náctky v Dublinu se na nás obrátili Poláci s návrhem, abychom podobně jako oni požádali velmocí o to, aby se jednání 4 + 2 zúčastnilo

i Polsko a Československo. Poláci měli představu, že oni budou žádat, aby do konečného rozhodnutí o sjednocení Německa byla zahrnuta podmínka potvrzení stávajících východních hranic Německa na Odře a Nise, a nám navrhovali, abychom přišli s požadavkem potvrzení neplatnosti Mnichovské dohody ze září 1938, a to od samého jejího počátku.

Dienstbier v té době nebyl opět v Praze a bylo třeba v té věci rozhodnout.

Dal jsem si na stůl postupně všechny argumenty pro a proti. V té chvíli ještě nikdo nemluvil o tom, že by jakákoliv dohoda, jež vzejde z jednání 4 + 2, měla suplovat dosud neexistující mírovou smlouvu s Německem. Tato jednání podnítil Gorbačov především proto, aby si pro SSSR zajistil určitý bezpečný příští statut sjednoceného Německa, a to sjednocovaného po etapách. Především mu šlo o to, aby se připojená východní část Německa nedostala do obranné zóny NATO. Představa, že by se toto území stalo sférou NATO v době, kdy tam byly rozmístěny sovětské jednotky, byla pro něho nesnesitelná. Zároveň, jak se později ukázalo, chtěl, aby byly potvrzeny i některé vlastnické změny, ke kterým došlo v sovětské okupační zóně v letech 1945-49, jako například vyvlastnění půdy. Strach ze znovuzrozeného pruského junkera zřejmě na starého bolševika stále působil. A západním mocnostem opět záleželo na tom, aby Sovětský svaz příliš nekomplikoval sjednocení Německa, nekladl velké překážky a nesplnitelné předběžné podmínky. Šlo prostě o formální předání práv bývalých okupačních mocností sjednocenému Německu.

O polském postupu jsem měl k dispozici zprávu našeho úřadu z Varšavy o jednání ministerského předsedy NDR Modrowa s polským premiérem Mazowieckým a prezidentem Jaruzelským při pracovní návštěvě ve Varšavě 16. února. Ta zpráva byla v mnohém směru velice zajímavá!

Jednání dominovala samozřejmě otázka sjednocení Německa. Podle zprávy projevil polští činitelé obavy z rychlého sjednocení a v rozhovoru s Modrowem uvažovali o možnostech, jak toto sjednocení zpomalit. Závěr byl, že je třeba udělat vše, aby se tento proces zabrzdl, a to především na mezinárodní scéně.

Obě strany se chystaly ke společnému postupu a chtěly do něho zahrnout další země východního bloku z pozice svých specifických zájmů: Poláci měli samozřejmě starost o mezinárodněprávní uznání své západní hranice na Odře a Nise, ministerský předseda Modrow, mluvčí reformní části staré nomenklatury, prosazoval postupné sjednocování Německa, nikoliv začlenění NDR do NSR. Stará nomenklatura by si tak mohla klást i požadavky a podmínky! Podle této zprávy se Modrow s Mazowieckým shodli na tom, že je nutné poněchávat sovětské jednotky v Polsku a zachovat zatím vojenské bloky. Mimochoodem, jak se ukázalo po smrti François Mitterranda, francouzský prezident při své návštěvě v NDR koncem prosince 1989 povzbuzoval východoněmecké vůdce, aby zatím zachovali separátní stát a odolali tlakům na sjednocení.

K jednání 4 + 2 řekli Poláci, že je nechtějí převést na jednání 5 + 2, ale že se chtějí zúčastnit tehdy, když se bude mluvit o problematice budoucích východních hranic Německa a o jejich smluvním zajištění. Bronislaw Geremek, který byl tehdy předsedou komise Sejmu pro zahraniční záležitosti, navrhol uskutečnit v přestávce jednání 4 + 2 schůzku Německa se sousedními státy.

Z těchto signálů bylo zřejmé, že ani na západě, ani na východě Evropy není příliš velká ochota k okamžitému sjednocení Německa. Z jednání polsko-německých (NDR) byla dokonce patrná jistá snaha tento proces zvolnit, případně ve spolupráci s dalšími státy Varšavské smlouvy odložit na pozdější dobu. To však nebylo naše stanovisko!

Polský požadavek vtělit do nějakého dokumentu nezměnitelnost polské západní hranice byl pochopitelný a možná i uskutečnitelný. Polská západní hranice byla stanovena Postupimskou dohodou prozatímně s dodatkem, že definitivně ji potvrdí příští mírová smlouva s Německem. Polsko mělo tedy eminentní zájem, aby se problematika polsko-německé hranice vyřešila nějakým smluvním aktem, i když jsem nevěřil, že by polské zástupce přizvali přímo k jednání; tak se také stalo. Pro opatrný polský postup v této záležitosti je charakteristické, že se nikde ani slovem nezmínilo o přání, aby byl potvrzen odsun asi devíti milionů Němců z nově nabytých polských území.

Ale co jsme měli žádat my? V podstatě šlo o dvě eventuální otázky: potvrdit neplatnost Mnichovské dohody od samého počátku a potvrdit pravoplatnost odsunu asi tři milionů Němců z pohraničních krajů Československa v roce 1945 a 1946.

V otázce Mnichova jsme si téměř s jistotou udělali závěr, že to neprojde. Britské stanovisko v otázce přiznání neplatnosti Mnichovské dohody od samého počátku jejího podepsání bylo tradičně odmítavé. Také se o něj Němci vždycky opřeli, kdykoliv jsme s nimi o těchto věcech jednali nebo mluvili. Britové trvali na tom, že Mnichovská dohoda vstoupila v platnost, platila šest měsíců a zničil ji teprve Hitler 15. března 1939 okupací Čech a Moravy. Toto stanovisko se pokoušel prezident Beneš zvrátit několikrát za války, a vždy bez úspěchu. Myslím, že Churchill někde v pamětech píše, že jednou Benešovi řekl, že Velká Británie ve své minulosti podepsala tolik nespravedlivých smluv, že kdyby přiznal neplatnost jediné, rozsype se mu celý smluvní systém impéria Jeho Veličenstva. Tak je to v britské tradici, tak to Britové zopakovali v 60. letech, kdy tato otázka znovu vyvstala, a potvrdili to ostatně i v roce 1992, kdy se o tom u nás opět rozhořela velká diskuse. I kdyby se nám podařilo prosadit se na jednání 4 + 2, toto britské stanovisko bychom nepřekročili.

Přitom jenom úspěch v této otázce by nám byl možná částečně pomohl v otázce druhé, to jest v nějakém smluvním potvrzení pravoplatnosti odsunu Němců a vyvlastnění jejich majetku. Ale proč bychom bývali měli usilovat o smluvní potvrzení pravoplatnosti odsunu, když tento akt byl proveden na základě mezinárodní mnohostranné dohody, podepsané v Postupimi dne 2. srpna 1945?

Čtyři velmoci nyní zajímaly hlavně čtyři otázky: hranice Německa, politicko-vojenské otázky, což bylo především vzdání se jaderných, biologických a chemických zbraní a pro západní velmoci zejména udržení příslušnosti Německa v Severoatlantické alianci, dále problém Berlína a problematika práv a povinností čtyř velmocí, respektive jejich předání sjednocenému Německu.

Takže jsme v této věci vydali prohlášení, ve kterém bylo ovšem napsáno, že v případě, bude-li na jednání zařazena otázka dotýkající se našich bezprostředních zájmů, chceme být při tom. Při jednáních 4 + 2 koncem března – myslím, že byla ve Washingtonu, protože prv-

ní kolo proběhlo v Bonnu - polští zástupci vůbec do hlavního jednání nevstoupili, a bylo tam přijato jenom usnesení, že polský požadavek bude předmětem dvoustranného polsko-německého jednání po sjednocení Německa.

Dohoda 4 + 2 o plné suverenitě sjednoceného Německa a odchodu sovětských vojsk z NDR byla podepsána 12. září 1990 v Moskvě. Tato dohoda mimo jiné předpokládá, že ve východní části Německa, tj. v nových zemích, budou moci být rozmístěny i ty německé jednotky, které jsou vyčleněny pro „alianční vojenské struktury“, ovšem podle článku 5 smlouvy se dvěma omezeními: za prvé, dokud nebude ukončeno stažení sovětských (ruských) vojsk z této části Německa, mohou tam být přítomny pouze ty německé jednotky, které nejsou začleněny do NATO. Toto omezení skončí s ukončením stahování ruských jednotek. Za druhé, po odchodu ruských vojsk nebudou na tomto území rozmístěna žádná cizí vojska ani „nukleární zbraně či jejich nosiče“.

Německo-polská smlouva, potvrzující hranici na Odře-Nise, byla pak podepsána 14. listopadu 1990.

Dnešní Spolková republika Německo byla vyhlášena 3. října 1990 na základě sjednocení NSR a NDR smlouvou z 31. srpna toho roku. Bez etap, bez velkých podmínek, s nadějí, že to přispěje k evropské stabilitě.

Naše velká iniciativa - Evropská bezpečnostní komise

Vidím v diáři za rok 1990 u data 11. března poznámku „Dienstbierova informace - v sobotu 17. přijede Ševarnadze s varšavskou partou“. To bylo tak: Ševarnadze zavolal našemu ministrovi, že ho zve do Moskvy na schůzku Rady Varšavského paktu. Dienstbier se vymluvil, že na to nemá čas. „Tak my přijedeme do Prahy“ - zněla odpověď. (Všimněte si, sovětský ministr stále ještě rozhodoval o cestovním pořádku několika ministrů zahraničí.) „A to ještě v tomto týdnu.“ „Prosím vás, v tomhle týdnu mám volnou jenom sobotu,“ pokoušel se ho odradit od úmyslu Dienstbier. Na to Ševarnadze: „Tak my přijedeme v sobotu.“

A bylo to. Měli jsme na krku konferenci ministrů zahraničí států Varšavské smlouvy. Odehrála se v sobotu 17. března 1990 v přechověm polopustém bývalém stranickém hotelu Praha. Tématem mělo být Německo a další politická spolupráce v rámci paktu. Ševarnadze chtěl zřejmě držet zdání mluvčího devíti států rozpadajícího se bloku na příštích jednáních 4 + 2 na úrovni ministrů (expertní jednání už probíhala), ale čekali jsme, že na pořad schůzky přijde i s otázkou pro nás nepřijatelným zřízením stálé funkce generálního sekretáře Varšavské smlouvy s celým rozvětveným aparátem. Vůbec se nám nechtělo diskutovat o sovětských představách, že Německo by mělo být sjednoceno po etapách a mělo by být neutrálním státem, to jest státem mimo Severoatlantický pakt (NATO). To byl podle našeho odhadu zcela nereálný požadavek.

Seděl jsem v to pondělí s ministrem v jeho pracovně a uvážovali jsme o variantách postupu. Napadla mě myšlenka, kterou jsem vyhrabal kdesi z paměti. V létech, kdy jsem doma nemohl a ani nechtěl publikovat, jsem uveřejnil pod svým jménem asi čtyři studie v bonnském časopisu pro studium zahraniční politiky *Europa-Archiv*. V jedné studii, nazvané „Wie kann man die Spaltung Europa's überwinden“, jsem v závěru napsal, že by možná stálo za to zřídit podle vzoru Evropské hospodářské komise v Ženevě, odvozené od Hospodářské a sociální rady OSN, jakousi Komisi pro evropskou bezpečnost, odvozenou od Rady bezpečnosti OSN. Kdybychom tenhle nápad oprášili, možná by to nyní mohla být cesta jak se elegantně vyvláknout ze starých spojenectví a naopak podnitit úvahy o širších hlediscích evropské bezpečnosti.

Rekl jsem Dienstbierovi asi toto: Nemůžeme partnerům ve Varšavské smlouvě donekonečna říkat, to nechceme, s tím nesouhlasíme, úřad generálního sekretáře odmítáme. Musíme říct, nechceme to, protože máme jinou představu. Nechceme mít v Evropě jenom bloky, a protože je nepravděpodobné, že by nás hned vzali do západního bloku, navrhuje zřídit Evropskou bezpečnostní komisi jako první stálovou instituci na bázi helsinského procesu.

Ministrovi se to líbilo a povídá: „Tak to napiš. Do čtvrtka!“

Ve čtvrtek jsme se sešli, byl tam Dobrovský a ještě tehdejší šéf německého odboru, dr. K.

Dal jsem jim přečíst asi pětistránkový koncept chystaného mínistrova projevu. V první části se v něm konstatovalo, že očekáváme sjednocení Německa ještě v tomto roce a bez jakýchkoliv předběžných etap. Dále byla stručně rozebrána otázka pravděpodobných příštích zdrojů ohrožení evropské bezpečnosti a bezpečnostních rizik, když už blokové dělení odchází do minulosti. Tady jsme zdůraznili vzrůstající nacionalismus, hraniční spory, ekologické ohrožení, migraci, a také relativní úbytek energetických zdrojů. Dnešním úkolem je tedy především prevence možných konfliktů a koordinace obranných opatření. V Evropě existují dva obranné paktů, které nekomunikují, z nichž jeden projevil svou životnost, druhý pomalu končí. Navrhujeme, aby při existenci těchto paktů a s vědomím jejich rozdílného budoucího vývoje byla v Evropě zřízena Evropská bezpečnostní komise, jež by měla svou řídicí politickou složku s nejvyšší Radou ministrů zahraničí a jí podřízenou složku vojenskou, k monitorování, koordinaci a přípravě příslušných opatření. (V té době docela úspěšně probíhalo jednání o „otevřeném nebi“.) Důraz byl kladen na preventivní stránku činnosti. Tato komise, zřízená nad paktů, by pracovala několik let, a pokud by se osvědčila, mohlo by se přikročit v druhé fázi k vytvoření Organizace evropských států, která by fungovala na smluvní bázi a zhruba podle norem Organizace amerických států (volné sdružení států obou amerických kontinentů). Tato evropská organizace by vznikla kolem Rady Evropy. Abychom dodrželi biblický počet tří, jako třetí fázi, někdy pro příští tisíciletí, jsem do toho projektu začlenil vytvoření evropské konfederace.

Když všichni dočetli, Dienstbierovi jsem vyjmenoval ještě tři důvody, proč bychom se do toho měli pustit: 1. Může se to povést. 2. I když se to nepovede, což bylo pravděpodobné, vyvoláme diskusi, která přinese nové poznatky, nové argumenty, z nichž může vzejít něco reálného. A hlavně, upozorníme na střední Evropu z hlediska bezpečnostního. 3. Třetí argument byl čistě osobní. Tolikrát jsme už jako historikové či publicisté psali o různých zahraničněpolitických iniciativách a plánech v minulosti, proč bychom tedy nyní nemohli dát evropský politikům, publicistům, historikům a specialistům na strategická studia námět k diskusi? Řekl jsem tehdy, že první

P h či ni: ja /1 kc si vz ak vži při au v ti své a n poj a si z vl Aut proj poli pak vězt v dě v pri zahr

kolokvium, první seminář, který se na to téma uskuteční, bude naší malou výhrou.

V sobotu 17. března v 9 hodin ráno se tedy v hotelu Praha v dost malé zasedací síni sešli ministři zahraničí SSSR Ševarnadze, z Polska jsem tam poprvé viděl pana profesora Skubiszewského s obligátním morýlkem, z Rumunska jako mladíka vypadajícího Nastaseho, za Maďary přijel ministr Gyula Horn, z NDR ještě poslední jejich ministr zahraničí Fischer, bulharský a náš ministr. Téměř všichni měli připravené papíry, spatra výborně debatoval Horn. Úvodní projev přečetl Dienstbier, a nastal okamžik překvapení. To bylo o něčem jiném! Ševarnadze po něm začal číst svůj projev, ale asi v půlce jej odložil, a začal se věnovat našim námětům. Patrně poprvé se na schůzce Varšavské smlouvy od čtení předem připravených a schválených projevů přešlo rovnou k diskusi. Náš projekt nakonec s mnoha otázkami, hlavně co se praktické naplně a proveditelnosti týče, všichni schválili. Skubiszewski byl trochu smutný, protože nedlouho předtím prý polský ministerský předseda Mazowiecki v nějakém projevu navrhl institucionalizaci helsinského procesu, což polská zahraniční politika chtěla ještě dopracovat, takže se jenom doporučilo, že bychom měli k polskému návrhu přihlédnout.

Bylo to celkem nudné zasedání, ale z našeho hlediska splnilo účel. Výhnuli jsme se debatám o reorganizaci Varšavské smlouvy a naznačili jsme, že je pro nás mrtvá. Ano, ale také jsme rozjeli první velkou iniciativu, kterou jsme neměli ani dobře připravenou, natož do podrobnosti propracovanou. Byl jsem si toho vědom, ale tenkrát, jak už jsem řekl, jsem zastával názor, že v první půli roku naší nové zahraniční politiky máme „milostivé léto“, můžeme si dovolit - a dokonce s nimi musíme přicházet - iniciativní náměty a můžeme tak činit bez oné obvyklé diplomatické přípravy a bez naplnění karteziánské trojice každého zahraničněpolitického úspěchu: mít dobrý cíl, zvolit přiměřenou metodu a najít spolehlivé spojení. Odhadoval jsem, že po tomto půlroce nás pak bude čekat ta méně zajímavá každodenní diplomatická práce.

Hned v pondělí po oné sobotní konferenci ministrů zahraničí jsem si zavolal jednoho z těch schopnějších mladších pracovníků ministerstva, kterého jsem si tam všiml, a řekl jsem mu: „Pane B.,

teď nebudete nějakou dobu dělat nic jiného než vymýšlet a podrobně zpracovávat alespoň tři varianty praktického složení, struktury a působnosti Evropské bezpečnostní komise.“ EBK, jak jsme tomu výtvoru začali říkat. A on to skutečně zpracoval.

A najednou se z účelového návrhu, kterým jsme se chtěli naráz a viditelně oddělit od blokové politiky, respektive od jednoho bloku, stala jedna z hlavních a nosných os naší zahraniční politiky následujících měsíců. Bylo pro mě fantastické sledovat, jak nápad za chvíli už žil svým vlastním životem.

Připravovalo se memorandum, které mělo náš návrh oficiálně prezentovat vládám zúčastněným na helsinském procesu. Tomu už jsem se nemohl věnovat, a udělal jsem chybu. Vloudila se tam formulace, kterou bych nikdy nenapsal. Zněla asi tak, že Varšavská smlouva a NATO, které vojensky a bezpečnostně Evropu rozdělují, by perspektivně měly být nahrazeny institucemi, které by kontinent sjednocovaly. Ve svém původním návrhu jsem kladl důraz na asymetričnost ve vývoji obou paktů. Zcela záměrně jsem připouštěl zánik jednoho a možnost dalšího vývoje druhého, to jest Severoatlantického paktu. A v tomto smyslu jsme také dále s tímto projektem pracovali.

Memorandum předal ministr Dienstbier 6. dubna velvyslancům zemí KBSE (tj. těch, které v roce 1975 na závěr Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě podepsaly deklaraci z Helsinek). Zvolil pro to neobvyklou režii. Pozval je všechny do zasedacího sálu v Černinském paláci a provedl s nimi jakési seminární cvičení. Bylo to docela zábavné, protože všichni říkali tu starou osvědčenou diplomatickou frázi – nemám dosud instrukce od své vlády. Ministr skončil sezení s tím, že jim tedy dává jeden měsíc k úvahám, pak se zase sejdem a uvidíme, jaké instrukce jim jejich vlády připraví. Tak se i stalo.

Myšlenka zřídít Evropskou bezpečnostní komisi, jakousi radu bezpečnosti pro Evropu, a tím vlastně institucionalizovat helsinský proces, jenž nebyl ničím jiným než sdružením států kolem helsinské deklarace z roku 1975, dostala ovšem najednou nový impulz v souvislosti s první oficiální návštěvou prezidenta Havla ve Francii a Velké Británii ve dnech 19. – 22. března. Dostal jsem zprávu z Hradu, že

jsem byl zařazen do prezidentské delegace za ministerstvo zahraničí, protože ministr Dienstbier měl v té době jiný program. A že mám přijít v pátek 16. března ve 12 hodin do hospody na Víkárku, kde bude porada s prezidentem. Václav Havel si tenkrát z Víkárky udělal jakousi pobočnou rezidenci pro porady při obědě, přijímal tam i některé návštěvy, bylo to originální, příjemné, a odpovídalo to té trochu skautské době.

Když se mi zdálo, že se diskuze na této přípravné poradě už příliš zamotává, přihlásil jsem se o slovo. Vložil jsem, že nazítří, v sobotu, tu máme poradu ministrů zahraničí států Varšavské smlouvy, na kterou jdeme s novou iniciativou, návrhem na zřízení Evropské bezpečnostní komise, a to že by mohl být jeden z leitmotivů Havlových rozhovorů, jakási hlavní nit, z níž by se pak odvíjely další diskuse. A v hlavních rysech jsem vysvětlil, oč jde. Debata dostala určitý řád, byl tu konkrétní návrh. Prezident mě požádal, abych mu ještě odpoleadne text zitéjšího ministra projevů poslal, což jsem udělal, a Havel z této myšlenky svým svérázným způsobem stvořil jedno z hlavních témat svých nacházejících rozhovorů. U některých jsem byl. Zájem ve Francii byl obrovský, ve Velké Británii strážlivě zdvořilý, i když podle našich zpráv na tamním ministerstvu zahraničí pracovali na eventuality prohloubení bezpečnostní dimenze KBSE na jejím nacházejícím podzimmním summitu v Paříži.

S prezidentem v Paříži a Londýně

Z té cesty snad jenom několik postřehů. Václav Havel měl tehdy obrovskou autoritu a popularitu snad ve všech politických kruzích západních států. Patrně se od něho očekávalo, že přijde s jakýmsi návodem jak nově zorganizovat tu rozsáhlou zónu, kterou Sovětský svaz pomalu a nerad začínal opouštět. Čekalo se, že Československo bude, možná s Polskem a Maďarskem, hnací silou v transformaci politické, ekonomické i morální celého toho obrovského regionu a v Havlovi byl spatřován symbol nejenom odporu proti minulé diktatuře, ale právě těchto budoucích a kýžených změn. Západ stál totiž v bezradnosti nad tím, jak se přehledné impérium rozpadá do nepřehledné tříště nesourodých zájmů, nově se vynořujících demo-

nů minulosti a několika zcela protichůdných modelů hospodářské transformace. A zřejmě nejvíce naději do nového Československa a jeho poslání v Evropě vkládalo tehdejší vedení Francie, zejména její prezident Mitterrand. Tomu také odpovídalo slavnostní přijetí prezidenta Havla, a to již od velkého salonu pro vládní delegace na letišti v Orly. Za dobu svého působení ve Francii jsem přijeli v takovém rozsahu viděl snad jen dvakrát. Když poprvé přiletěl Jelcin a při návštěvě amerického prezidenta Clintona.

Už když náš obrovský speciální iljušin přiroloval k pavilonu vládního salonu, viděli jsme okénkem setazený slavnostní pluk, vojenskou hudbu, špalir národní gardy v uniformách napoleonských kyrysarů, natažený červený koberec, na jehož konci u přistavených schůdků přešlapoval prezident Mitterrand, ministr zahraničí Dumas a další, které jsem ještě neznal. Když si všichni podali ruce, seřadila se naše delegace, před vojenskou jednotkou stáli oba prezidenté, a než vykročili k přehlídce, vojenská kapela zahrála naši hymnu. Byl jsem při tom jako vždycky dojat.

Pak spustili tu rýchnou, tvrdou, krásnou, zatracovanou Mar-seillaisu, kolikrát jsem ji pak slyšel a v kolika úpravách, poslouchám, čekám na ty bubny a najednou do mě sfouchl z boku Karel Schwarzenberg, tenkrát šéf prezidentské kanceláře, a polohlasně mi zamručel do ucha: „Tuhle písničku moc rád nemám...!“

Měl jsem co dělat, abych se nezasmál nahlas, nu ovšem, slechtic rodem i minulostí se v něm nezapřel.

Když se odbyly všechny ceremonie, naložili nás do tří vojenských vrtulníků, Havel s francouzským prezidentem nastoupili do bílé helikoptéry, a najednou jsem prvně v životě letěl tímhle strašným strojem, a ještě k tomu nad Paříží. Přistání bylo na prostranství před Invalidovnou a mnohokrát později, když jsem tam chodil na procházku, znovu jsem v duchu viděl, jak tam seřazena na koních čeká v historických uniformách garda, odhadl jsem to tak na sto padesát koní, všude vlály naše a francouzské vlajky, byly jimi doslova lemovány ulice, kterými po ty dva dny Havel projížděl, byla připravena auta, celý roj doprovodných policistů na motocyklech, my všichni už na pevné zemi, jenom prezidentská helikoptéra nikde. Potom mi ji nějaký Francouz ukázal v dálce někde nad kostelem Sacré Coeur.

Havel nám pak řekl, že když už byl v té výšce, požádal francouzského prezidenta o vyhlídkový let nad Paříží. Tím se vše zdrželo, koně byli netrpěliví a celý konvoj, když se dal do pohybu, na prvních metrech jel slalomem mezi tím, co po sobě zanechali. Také když jsme se ubytovávali v hotelu Marigny naproti Elysejskému paláci, který je určen pro státní návštěvy, viděl jsem veselý závěr kolony. Samozřejmě, že s patričním odstupem za námi jelo pět malých uklízečích vozů. Už tehdy jsem si všiml, že vše, co v Paříži souvisí s úklidem, má zelenou barvu, od montérek čističů až po techniku.

Byly to nabitě dva dny. Nejprve oficiální přijetí u prezidenta, návštěva u předsedy vlády Rocarda, pak do parlamentu, jehož předsedou byl tehdy Laurent Fabius, ten nás přijal sice ve své pracovně, ale potom jsme si šli sednout do zahrady k bazénu. Kolikrát jsem pak navštěvoval ty příjemné, stinné, rozlehlé vnitřní zahrady pařížských paláců a ambasád. Všude Havel odpovídal na dotazy o minulosti, ale hlavně, co teď, co potřebujete, jakási nadšená připravenost nám pomáhat byla všude, jenom nikdo nevěděl přesně jak, do čeho, a hlavně kolik by to stálo. Byla to doba velkorysých deklarací, krásných odhodlání a hluboké bezradnosti nad tím, co vlastně budoucnost přinese. Proto všichni partneři chytali Havlova slova, poradci a pobočníci je zapisovali a Havel báječně improvizoval. A všude mluvil o našem přání dát helsinskému procesu stabilní strukturu, sekretariát a postslání, tak, jak jsme o tom hovořili v návrhu na Evropskou bezpečnostní komisi. Zejména panu prezidentovi Mitterrandovi se to muselo líbit, vždyť tu třetí etapu, vytvoření jakési evropské konfederace, námi ovšem velice symbolicky zamýšlenou až pro příští tisíciletí, jsem do návrhu zakomponoval spíše kvůli němu.

Jenom u Rolanda Dumase na Quai d'Orsay to neprošlo Havlovi jen tak lehce. Tenhle starý advokát pařížské umělecké smetánky, tvůrce textu Picassovy závěti, kterou nakonec starý pověřivý Španěl nepodepsal, a zpracovatel pozůstalosti Jeana Geneta a ke konci své kariéry výborný zahraničněpolitický praktik, začal klást celou řadu přesně mířených otázek: chcete kolektivní bezpečnost, nebo kolektivní obranu, garance od velmocí, nebo jen volný obranný děstník? V jakém poměru do toho chcete zamontovat USA a SSSR? Ve stejném? Asymetricky? Otázky jen přšely. Havel se držel, nakonec

si vyzádal papír a začal kreslit velkou elipsu, z jedné strany do ní ze dvou třetin přesahoval menší kruh, tam vepsal „USA“, z druhého konce do ní přesahoval pouze jednou třetinou druhý kruh s písmeny „SSSR“, a pak pomoci čar a šipek dokládal opět, kde budou garance, kam až vlivy...

Dumas na to koukal, snažil se pochopit, ono také přes tlumočnicki to nebylo tak jednoduché, a pak povídá Havlovi: „Tak mi to tuhle podepište a já si to nechám na památku!“

Což Havel udělal i s věnováním a Dumas ten papír s sebou nosil a ukazoval jej, kdykoliv jsme s ním měli nějaké jednání na státní úrovni.

Ten první večer na Quai d'Orsay ve velkém recepčním sále byla večere na počest našeho prezidenta, přišla skoro celá vláda, ale tenkrát jsem je ještě všechny neznal. Mezi asi sto dvaceti hosty byla i řada lidí z kultury, režiséři, známí filozofové a publicisté, pamatují si na André Glucksmanna, Jacques Derridu, povídal jsem si s Yves Montandem...

Odpoledne před večerí měl Havel ještě jednu schůzku s Mitterrandem, jenom oni dva. Tam mu Havel podrobně musel říct náš námět na Evropskou bezpečnostní komisi. U večere posadili ke mně ke stolu diplomatického radu prezidentské kanceláře. Chtěl bych poznamenat, že zasedací pořádek se tu nikdy nedělá náhodně, nýbrž vždy podle postavení, a pak účelově. Tento rada, jmenoval se Pierre Morel (byl později francouzským velvyslancem v Moskvě), mě požádal, abych mu ještě znovu vyložil schéma našeho návrhu na EBK, zejména jak si představujeme ony etapy. Když jsem mu říkal, že ve druhé etapě po několikaletém působení komise by se mohlo přistoupit k vytvoření Organizace evropských států - zřízené na základě smlouvy a sdružené kolem Rady Evropy -, a jež by mohla fungovat na stejných principech jako Organizace amerických států, zarazil mě a znovu se na to přeptal. „Nemýlíte se? Organizace amerických států?“ Podivil jsem se, proč se ptá. Řekl: „Musím jít okamžitě telefonovat prezidentovi, on si připravuje na zítřejší tiskovou konferenci obou prezidentů odpověď, překladačka totiž přeložila slova vašeho prezidenta tak, že ta Organizace evropských států by měla fungovat po vzoru Spojených států amerických!“

To tedy bylo opravdu něco jiného než sdružení států Severní a Latinské Ameriky.

Ještě mám dva velké zážitky ze dvou setkání. Ve Francii je Senát velmi vážena, důstojná a zcela nezávislá instituce. Prezident Senátu je titulárně druhá nejvyšší funkce ve státě. A my jsme navštívili tehdejšího předsedu Senátu Pohera. To už mu bylo asi osmdesát let, byl kdysi neúspěšným kandidátem na prezidenta republiky, v politice aktivní od konce války. V tom „domku“ ve dvoře Luxemburského paláce, kde prezidentí Senátu mají svou kancelář, nás čekalo šest senátorů, místopředsedů a předsedů několika výborů. Poher přivítal Havela krátkým, asi pětminutovým brilantním projevem. Skončil, Havel už se chystal k odpovědi, ale vstal druhý senátor, byl to osmdesátiletý mnohonásobný bývalý ministr zahraničí, jeden z nejblížešich de Gaullových spolupracovníků za války, Maurice Schumann. (Poznal jsem ho později jako člověka s fenomenální historickou pamětí. V mnichovských dnech 1938 byl v Praze a napsal pak brožurku, v níž ostře odsoudil tehdejší francouzskou politiku.) Pronesl stejně brilantní krátký projev. Po něm mluvil také bývalý ministr zahraničí Jean François-Poncet. Výborně! Pak mluvil... Vystřídali se všichni a mně to připadalo jako antická soutěž v řečnictví. Byli výborní! Řečnictví má ve Francii obrovskou tradici, to jsem pak poznával mnohokrát. Ale náš prezident byl ve svém improvizovaném projevu stejně dobrý.

Druhý zážitek byl na pařížské radnici. Jacques Chirac, tehdy starosta Paříže, si vytvořil na své radnici tradici vítání hlav států, které navštěvují oficiálně Francii. Tenkrát jsem v tom do posledního místa zaplněném velkém sále seděl na tribuně v delegaci našeho prezidenta, v dalších letech mnohokrát dole pod tribunou na vyhrazeném místě pro diplomatický sbor. Rituál je pořád stejný.

Nejprve za potlesku přichází sálem střední uličkou manželka starosty, která uvádí manželku prezidenta či krále. (Havel ovšem cestoval bez manželky.) Pak vstup hostů a starosty na tribunu, hymny, hraje vojenská kapela na kruchtě, pozdravný projev starosty, odpověď hosta, představení diplomatického sboru hostovi a v malém salonku malý přípitek. Pokaždé, když jsem se toho zúčastnil, projevy byly z obou stran napsány, přeloženy, a proto také jistě dobře tlumo-

čeny. Jenom nás na tuhle zvyklost nikdo z tehdejšího obsazení naší ambasády neupozornil, takže Havel byl nucen improvizovat. Povědlo se mu to bezvadně, jenom na poslední chvíli se ta dáma, která měla tlumočit a byla velmi sympatická, toho lekla, a tak musel nastoupit narychlo překladatel našeho zastupitelského úřadu, který nás doprovázel. Jeho překlad byl poněkud suchý.

V Paříži nás velmi populární ministr kultury Jack Lang zatahl ještě do malého divadla La Bruyère, kde v 80. letech ředitel Meldegg dával Havlovy hry; bylo to dojemné, celý soubor na jevišti, Havla vzali mezi sebe, sehráli mu krátký výstup z jedné jeho hry, byl jsem v tom divadle potom několikrát, stále měli ve vestibulu vyvěšenou fotografickou reportáž z této návštěvy.

Na letiště jsme jeli opět s celou parádou, tentokrát se s naším prezidentem loučil ministr zahraničí, naposled garda v historických uniformách, která tvořila špalír všude, kamkoliv jsme přišli do oficiálních paláců.

Let přes kanál byl klidný a příjemný a příjeti na londýnském letišti Heathrow také. Žádné velké nastoupené jednotky, čekala nás stará bělovlasá dáma, byla to jakási věvodkyně, teta anglické královny, která tu zastupovala královnu, a spolu s ní šéf protokolu ministerstva zahraničí. Po hymnách jsme nasedli do aut a všedními ulicemi všedního dne a bez velkého zájmu lidí na chodnicích nás eskortovala skupina šesti policistů v žlutozelených svítivých bundách na motocyklech. Všechno v tom Londýně bylo britsky střízlivé a jednání na tu naši improvizovanou přípravu až nepřijemně korektní. Britský protokol byl přísný, k jednáním prezidenta s premiérkou Thatcherovou pustili jen dva členy doprovodu, a mezi nimi jsem nebyl, přijeti u královny bylo pouze pro prezidenta, na ministerstvu zahraničí u státního tajemníka jsem byl přijat zase pouze já, společně jsme se vlastně sešli jen u tří příležitosti: setkání asi se stovkou britských podnikatelů, průmyslníků a obchodníků v City, oběd u starosty v City a večer, dávány pro Havla po představení v Operě uměleckým světem. Nebyly pro nás přichystány žádné velké večeře, najedli jsme se v hotelu, a s výjimkou jednoho ani žádné velké obědy.

Na ministerstvu zahraničí jsem postřehl lesk i nelesk britského impéria. Obrovský komplex starých budov z doby slávy, vysoké

chodby, táfilování stěn, lustry, přepych tak z 19. století, vše trochu vyspravené překližkou, vše trochu ošuntělé, odřené, ale důstojné, Britové ve své samozřejmosti a sebevědomí nepotřebují nic skrývat, a největší pobavení mě čekalo před vstupem do ministerovy části budovy. Museli jsme projít kolem zasklené budky vrátnice, kde seděly dvě tety, za nimi na variči stála pomáčkaná konvice na tradiční čaj, na desce natlučené desítky hřebíků na klíče, připadal jsem si jak před lety na vrátnici podniku Elektropraga v Pisku, jenom tím milým žemám chyběla červená páska s nápisem „závodní stráž“ a pistole na opasku. Nebo jí měly?

Dostal jsem od nich visačku na klopu, úředník si mě odvedl a za chvíli jsem diskutoval s mladým státním tajemníkem. Měl před sebou nějaké papíry, zřejmě rychlou informaci od jejich velvyslance z Prahy, něco už věděl o našem návrhu na bezpečnostní komisi v Evropě, nechal si to znovu zopakovat a řekl, že se mu to moc nelíbí, nápad že není špatný, ale oni jsou proti vytváření dalších institucí v Evropě, a proč vůbec nechceme reformovat Varšavský pakt a tak dále, to už jsem všechno znal, čekal jsem, kdy jenom řekne, že nesmíme moc dráždit Sověty, řekl, že bychom neměli oslabovat pozici Gorbačova. Jinak mi gratuloval k aktivitě československé zahraniční politiky: začíná být o vás slyšet... A omluvil se, že nemůže přijít na oběd, který pro mě ministerstvo uspořádalo v pěkné restauraci, z níž byl výhled na Hyde Park.

Ten oběd byl perfektní, pokud se společností týče, na jídlo si už nepamatuji. Byl tam nazrý univerzitní profesor, který se mnou stále zaváděl teč na minulost, byl o mě docela dobře informován a nakonec mi svěřil, že je po celá léta představitelem Společnosti Jana Husa ve Velké Británii, zná Jiřinu Šiklovou a schválil podporu, kterou jsem od této společnosti dostal. Byl to Roger Scruton.

Společnost Jana Husa vznikla někdy začátkem 80. let z popudu mého dobrého známého, kanadského univerzitního profesora, znalce české historie a dokonce i jazyka, Gordona Skillinga. Měla svou pobočku ve Velké Británii a ve Francii, kde se její činnosti věnoval zejména filozof Jacques Derrida. Smyslem této společnosti bylo jednak získávat prostředky na podporu vědecké činnosti českých a slovenských intelektuálů, vědců a badatelů, vyloučených po roce

1968 z jejich profesionální činnosti, a zároveň výsledky jejich práce prezentovat na Západě. Součástí této činnosti bylo i vysílání profesorů, kteří do Prahy a dalších univerzitních měst přijížděli přednášet v takzvaných bytových univerzitách.

Já sám jsem v těch letech po roce 1968 asi dvakrát odmítl nabízenou podporu, protože jsem se docela slušně živil jako čistíče oken a přece jen jsem publikoval dvě knihy pod jiným jménem a psal jsem též rozhlasové hry na jiná jména. Ale asi tak v roce 1988 jsem již citil únavu z té čistíčské práce, bylo mi osmapadesát, hlavně jsem už byl nejistý, když jsem pracoval v otevřených oknech ve vyšších patrech, někdy jsem z těch výšek začínal mít strach, řekl jsem tedy, že využiju možnosti odejít do důchodu o dva roky dříve, ty dva roky sice důchod ještě není vyplácen, ale nárok na něj se tím neztrácí, jenom bude o nějakou stovku nižší. Ale abych nějak finančně překlenul ony dva roky, požádal jsem Jiřinu Šiklovou, nyní profesorku sociologie na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, ale tenkrát zasloužilou ukližečku, která spolupracovala s touto Společností Jana Husa, aby mi dali nějakou měsíční podporu na napsání jakési studie z oboru zahraniční politiky. Táhlo se to dlouho, komunikace nemohla být přímá. Nakonec mi přiznali 60 liber měsíčně podpory, přijal jsem to na dva měsíce. A protože jsem pak konečně dostal možnost vyjet na několik měsíců do Hamburku, bylo to už v roce 1989, vzdal jsem se zbytku podpory ve prospěch někoho jiného. A o tom jsem si při obědě mimo jiné povídal s milým panem profesorem a v přípitku jsem mu pěkně poděkoval.

K večeru prvního dne jsem přišel do hotelu a tam jsem našel pár lidí z delegace rozčilených. Kancléř Schwarzenberg mě už sháněl a sotva jsem přišel, říkal mi: „Musíš nám pomoci přesvědčit prezidenta, aby to nedělal. Sejt se s Rushdiem, to bude průser...“

A tak jsem se dověděl zase o jedné typické havlovské akci, sympatické, ale riskantní. Ještě před odjezdem na tuto státní návštěvu Havel zatelefonoval z Hradu britské ministerské předsedkyni Thatcherové, že by se rád v době své návštěvy Londýna sešel se Salmanem Rushdiem. Tento indický spisovatel, za svou knihu *Satanské verše* právě nedávno iránským vůdcem Chomejním odsouzený k smrti, žil od mládí ve Velké Británii. Nyní bydlel na teoreticky neznámém

místě, dobře hlídán. Havel mu chtěl prokázat svou úctu, podporu a obdiv. O svém telefonování s paní Thatcherovou Havel nikomu neřekl. Chvilí před mým příchodem do hotelu přišlo sdělení od britské premiérky, že se setkáním Havla s Rushdiem souhlasí, ale za těchto podmínek: setkání bude zcela mimo protokol, bude zcela tajné, bez zveřejnění, britská vláda v tom nebude vůbec implikována a hlavně setkání se uskuteční na půdě československého zastupitelského úřadu. Britská tajná služba už dostala příkaz dopravit Rushdieho až do podzemní garáže našeho velvyslanectví v ulici Kensington Palace Gardens. Bylo to rok poté, co aféra Rushdie vypukla, mezitím byl zavražděn švédský nakladatel, který *Satanské verše* vydal, a hrozby proti spisovatelům se stupňovaly. Co s touto Havlovou akcí? Ale vždyť to nebyla akce Václava Havla, to byla akce prezidenta republiky!

O celé věci nakonec byli informováni asi tři čtyři lidé z naší delegace. Já jsem měl najít zahraničněpolitické argumenty proti zamýšlené schůzce, nálada byla jednoznačně proti této, byť tajné manifestaci. I pro mě bylo velmi těžké se rozhodnout, co k tomu říct. Vždyť téměř všichni, kteří jsme tu kolem Havla byli, jsme prošli obdobím, kdy jakákoliv podpora ze zahraničí byla pro nás vzpruhou, ale teď jsme zároveň měli jakousi státní odpovědnost! Dělat gesta vůči šlepné fanatické síle je jako házet hrách na zeď, jejich účinek bývá téměř stoprocentně opačný. Ale ustupovat fanatikům je přiznávat jim další a další vítězství. Nakonec zvítězila v mém uvažování jakási praktická stránka věci. Dalo se předpokládat, že jeho přesun na československé velvyslanectví se prozradí. Pak tu bude ovšem určitá pravděpodobnost, že někde ve světě, anebo možná právě v Londýně, jednou před naším velvyslanectvím vybuchne auto nacpané třaskavinou. Máme riskovat životy našich lidí za jedno gesto? Takže má rada byla: zrušit tuto schůzku.

Havel podlehl až několikahodinovému přesvědčování. Věřím tomu, že když se to paní Thatcherová dozvěděla, oddychla si. Ale věřím i tomu, že Václava Havla dodnes mrzí, že se dal přesvědčit. Ale nejvíce si tenkrát oddychl velvyslanec Duda, který se o celé aféře dověděl, až když byla zažehnána. Zdálo se mi, že po té zprávě zbledl. Ale to by nebyl Havel, aby se tak lehce vzdal. Později mi řekl, že s Rushdiem si alespoň povídal po telefonu.

Nezapomenutelným zážitkem byl pro mě oběd, který na radnici v City dával starosta. City je město ve městě. Tam se odjakživa soustřeďovaly anglické finance, anglický obchod a anglické zvyky. Radnice svou historickou honosností tomu odpovídala. Bylo pozváno tři sta osob, z toho menší část byla dámská. Vše bylo tradiční: prostředí, livrejovani sloužící, radní v dobových oblecích předviktorianské éry, vojenská hudba v dobových uniformách, obřadný majordomus s historickou holí, kterou odklepával různé etapy oběda, v čele sálu dlouhá tabule a kolmo na ni asi šest řad stůlů, na vyvýšeném místě obrovské historické křeslo, do něhož během projevů posadili prezidenta Havla, a já jsem jenom s nadšením pozoroval ty překrásné a barevné klobouky dam, plné různých umělých květů a jiných vymyšleností! Neboť dáma v Anglii k obědu a na dostihy nosí klobouk. Když tak seděly v tom sále, nevěděly jsem kam dřív pohlédnout. Vlevo ode mě seděla manželka prvního radního, jež měla klobouk široký, což bylo pro sousedy u stolu trochu nepohodlné. Vpravo ode mě seděla žena britského dramatika Harolda Pintera, sama též spisovatelka, jež měla malý jezdecký klobouček. Majordomus třikrát uhodil holí o zem, všichni vstali, hudba zahrála vstup a celý sál zazpíval anglickou hymnu. Pak si sedli a sborově přefíkali modlitbu za královnu. Zdálo se mi, že ji opravdu všichni umějí nazpaměť. Potom byly přípitky, projev, jídlo, opět přípitky, bezvadná uvolněná zábava, obě dámy se mě vyptávaly na kdeco, také mi kdeco řekly, měly dohromady asi čtrnáct dětí. A mezitím jsem objevoval stále zajímavější dámské klobouky. Když to teď popisuji, zdá se mi, že ten největší dojem z Londýna byly pro mě dámy v kloboucích...

Pentagonála

V těch prvních měsících roku 1990 jezdil do Prahy jeden ministr zahraničí za druhým. Mám zápisky rozhovorů, které s nimi vedl Dienstbier v Černinském paláci, nikoliv však jídelní lístky z obědů, které jsme pro ně pořádali. Oni přijížděli se zvědavostí, a hlavně otukat terén pro možné ekonomické aktivity u nás.

Někdy koncem března 1990 přijel do Prahy se svým průvodem italský ministr zahraničí Gianni de Michelis, v té době člen italské

socialistické strany. Benáčan, bonviván, obtloustlý univerzitní profesor národohospodářství v brýlích s tlustými černými obroučkami a s vlasy až na ramena. Bylo ho plno, hřmotný, výmluvný, typický řečník, který poslouchá spíše sebe než svého partnera a který neustále vyžaduje nějaké doplňující informace od svých spolupracovníků. Byla to běžná rutinní výměna názorů s Dienstbierem, téměř rozhořčením jsem říkal „paralelní monolog“, a to až do okamžiku, kdy de Michelis vyřkl slovo „quadragonála“. Něco jsme o tomto italském návrhu podunajské spolupráce věděli, ale moc toho nebylo.

Měl jsem k dispozici jakousi šifru z Berlína z půli února, ve které nás diplomat sděluje důvěrně získané informace o budapeštském setkání Itálie, Jugoslávie, Rakouska a Maďarska. Bylo to zřejmě ono zasedání z počátku listopadu 1989, které rozhodlo o čtyřstranné spolupráci těchto zemí na některých regionálních projektech. Zájem o tuto spolupráci zúčastněných vlád musel být velký, když do Budapešti poslal početné delegace.

To nejpodstatnější v oně zprávě bylo to, že tenkrát na schůzce v Budapešti padla otázka zda ke spolupráci přizvat též Československo. Zasadní nesouhlas prý projevil Jugoslávie, Maďarsko, ale i Itálie. Chtěli nás tam jenom Rakušani. Buď to byl strach z konkurence, ale spíše jenom nejistota, kam se vývoj u nás bude ubírat.

Jenomže od té doby uplynulo pár měsíců a de Michelis přijel, jak se ukázalo, především sondovat, zda bychom se této iniciativy chtěli zúčastnit. Řekl nám, že regionální spolupráce se má rozvinout zatím v pěti oblastech, a to především v modernizaci dopravy, dále v ochraně životního prostředí, v rozvoji informatiky a telekomunikací, v podpoře malých a středních podniků, a aby tam bylo ještě něco z netechnické oblasti, tedy v kultuře a výzkumu.

Kulil na nás ty své velké oči za černými obroučkami tlustých brýlí a čekal, jaký dojem na ministra Dienstbiera jeho výklad udělá.

Den předtím jsem byl na večeri u marockého velvyslance v Praze, velmi sympatického pana Badoua, a tam jsem měl debatu s alžírským velvyslancem, který velmi vytykal naší vládě, že nedbá o nerostné bohatství severní Afriky a vůbec nebere v úvahu, že Alžírsko je jedním z největších producentů a dodavatelů zemního plynu. Apeloval na nás, abychom protáhli plynovod z Jugoslávie, respekti-

ve ze Slovinska, kam Alžírsko plyn dodává, až k nám. Když de Michelis mluvil o regionálních projektech, napadlo mě, že bychom to mohli s tou jeho „quadragonálou“ zkusit. Podsunul jsem Dienstbierovi listěček, na který jsem napsal: „Když zařadí jako další oblast činnosti přípravu regionálního projektu ke zlepšení energetické situace u nás, jehož součástí bude kupříkladu protažení plynovodu z Maghrebu k nám, přijmeme to.“ Dienstbier chvíli mluvil dál o regionální spolupráci a pak najednou vypálil od boku: „Když nám pomůžete řešit naši energetickou situaci a jako jeden z projektů zařadíte výstavbu plynovodů a naftovodů, abychom nebyli závislí na Rusku, budeme uvažovat o přístupu k vaší iniciativě.“

A zrodila se „pentagonála“, která pak po přístupu Polska byla „hexagonálou“ a nakonec po rozpadu Jugoslávie se změnila na „Středoevropskou iniciativu“. Naše rozhodnutí zúčastnit se vyplývalo z praxe „raději se zúčastnit než stát vedle“. Bylo známo, že Brusel spíše poskytne peníze na regionální projekty, které přesahují hranice, než na úzce národní záležitosti. Mohlo z toho něco být. Přitom bylo jasné, že italská iniciativa, ke které se Rakušané ochotně přidali, vycházela původně z předpokladu, že v případě schválení některých projektů, zejména v modernizaci infrastruktury, dopravy, komunikací, by to mohly být především italské a rakouské firmy, které by byly realizací pověřeny. Ale proč ne!

De Michelis rozjel i velkou zahraničněpolitickou ofenzivu směrem do Moskvy. Gorbačov koncem listopadu 1989 navštívil Řím a pan profesor z Benátek téměř přesvědčil italské politické kruhy, že to bude Itálie, která bude motorem v konstituování nové Evropy, v dialogu Západ – Východ, v překonání roztržky mezi západní a východní Evropou, a že v tomto procesu bude střední Evropě přidělena role spojovacího článku.

Jenomže přitom se svezly i zcela materiální zájmy jeho strany, s financováním politických stran je vždycky problém, a nakonec ani jeho kapsa nezůstala prázdná. Škoda, ten člověk měl v sobě jistý půvab, ale jeho politika byla neutřídněná.

Střední Evropa bez Varšavské smlouvy

Několik dní po návratu z té prezidentské cesty do Francie a Velké Británie jsme byli na ministerstvu zahraničí postaveni před další prezidentovu iniciativu. Václav Havel, jakoby fascinován mediálními úspěchy své zahraničněpolitické aktivity, se tentokrát obrátil do středoevropského regionu a pozval polského prezidenta Walesu a maďarského prezidenta Gönce ke schůzce do Bratislavy na pondělí 9. dubna 1990. Chtěl s nimi debatovat o postavení střední Evropy v rozvírající se evropské politice, o eventuální koordinaci politiky středoevropských států vůči Sovětskému svazu a vůči institucím, které donedávna zajišťovaly hegemonii této velmoci ve střední a východní Evropě, a též o přístupu k západoevropským strukturám. Myšlenka to byla výborná, ale příprava této schůzky byla zcela amatérská práce, ne-li nedostatečná. Prezident ovšem naléhal na to, aby účastníci schůzky měli možnost široké, předem nepřipravené debaty o problémech, které každý z nich považoval za nejdůležitější.

Jenomže původní scénář schůzky se nám poněkud vymkl z ruky. Z Maďarska přišla zpráva, že spolu s prezidentem chce přijet i ministerský předseda Antall, který nerad pouštěl svého prezidenta do velkých jednání samotného. Znamenalo to do Bratislavy delegovat i našeho ministerského předsedu Čalfu. Ale to tam potom musí být i ministr zahraničí! Pozvání k rozhovorům do Bratislavy bylo tedy rozšířeno ještě na předsedy vlád, ministry zahraničí, dále asi deset významných osobností, a nakonec v roli pozorovatelů byli pozváni ještě ministři zahraničí Jugoslávie, Itálie a Rakouska. Veškeré práce proto soustředily na organizační zajištění schůzky a vypracování návrhu závěrečného komunikačního prezidenta. Návrh textu komuniké, které se dělalo na pražském MZV, byl zřejmě nad síly tamních úředníků, vyrobili jej se starou rutinou. Dostal jsem jej na stůl těsně před schůzkou a nyní se znovu dívám na text tohoto návrhu, se všemi skrty a přepisy, které jsem v něm učinil. Jeden odstavec svědčí o tom, jak se někteří ještě začátkem dubna 1990 těžko vzdávali představy, že Varšavská smlouva by měla v nějaké reformované podobě pokračovat. Myšlenka o její reformovatelnosti byla hluboce zakořeněna mezi mnohými pracovníky tehdejšího MZV. V návrhu závěrečného

komuniké je psáno, že prezident se shodl na tom, aby „v kontextu překonávání blokového rozdělení Evropy“ došlo v tomto paktu „k radikálním změnám, včetně odstranění privilegovaného postavení jedné členské země, k důslednému zavedení zásady podřízenosti vojenských složek politickým orgánům...“ Atd. Vidím na tom šmiráku, že jsem tyto formulace tlustou čarou vyškrtl, ale nakonec v textu komuniké v jakési změkčené formě zůstaly.

To podstatné, k čemu se dospělo a co také našlo výraz v tomto závěrečném komuniké, se týkalo vůle pravidelně se scházet ke konzultacím a koordinovat snažení tří středoevropských států o postupnou institucionalizaci helsinského procesu. A tam v Bratislavě se také všichni debatéri pokoušeli odhadnout, co bude pro Evropu znamenat sjednocující se Německo.

Bratislavská schůzka nebyla příliš úspěšná, rozpaky kolem ní se projevily na všech stranách. Ta příští, ve Visegrádu v Maďarsku v roce následujícím, už byla lépe připravena a založila určitou možnost budoucí spolupráce tři zemí, kterým se pak začalo říkat „visegrádská skupina“.

Bratislava znovu ukázala, že jsou tu rozpaky jak naložit s celým tím smluvním bezpečnostním systémem, který představovala Varšavská smlouva z roku 1955. V principu bylo jasno, že Československo v tom svazku nezustane, ale stále jsme dostávali z různých stran signály, abychom s jeho demontáží nespěchali. Zejména to byli Američané, ale i Britové, kteří se tak zjara 1990 před námi vyslovovali. My sami jsme si řekli, že dokud nebude převážná část sovětských jednotek z našeho území odsunuta, nebudeme v této věci přijímat radikální řešení, ale z druhé strany se nezáučníme žádných pokusů o zásadní reformu tohoto seskupení.

Na počátek června 1990 bylo plánováno zasedání politického poradního výboru členských států Varšavské smlouvy v Moskvě, a to na úrovni hlav států. Hlavním bodem programu měla být výměna názorů na demokratizaci, respektive zdokonalování spolupráce v rámci tohoto paktu, protože nejen Gorbačov, ale i Rumuni, Bulhaři a do určité míry i Poláci byli toho názoru, že by to šlo, a to nemluvíme o východních Němcích, kteří v tom viděli určitou možnost záchranu svých pozic při sjednocování Německa. My jsme ovšem na

předběžném expertním sezení prosadili jako první bod programu „perspektivy celoevropského procesu, formování nových struktur bezpečnosti a upevnění stability v Evropě“. K tomuto manévru nám otevřel cestu náš návrh z března toho roku na zřízení Evropské bezpečnostní komise.

V zahraniční politice bývá dobré mít jeden nosný a realizovatelný projekt, kolem kterého lze pak stavět tu každodenní diplomatickou práci a který dává možnost přistoupit na návrhy či řešení nám vyhovující či odmítnout cesty pro nás nevýhodné nebo neschůdné.

Do Moskvy jsem 7. června 1990 s delegací, kterou vedl prezident Havel, nejel, připravoval jsem se už na odjezd do Francie.

V delegaci vedené prezidentem byl i ministerský předseda Čalifa, ministr národní obrany generál Vacek, ministr Dienstbier tam tenkrát přiletěl z Kodaně, kde byl na helsinském zasedání o lidských právech. Jednáni zahájil Gorbačov, mluvil hlavně o své nedávné schůzce s americkým prezidentem Bushem, o sjednocení Německa, které si stále ještě představoval „po etapách“. Luboš Dobrovský, který byl tehdy ještě mluvčím MZV, shrnul pak na tiskovce výsledky jednání. Všechny země se prý shodly, že Varšavská smlouva je zatím potřebná, ale vyžaduje hlubokou transformaci. Shoda prý byla v tom, že je třeba ji uchovat, aby byla nápomocna při vytváření nových stabilizačních a bezpečnostních struktur v Evropě.

My jsme tedy alespoň zdůrazňovali „opodstatnění Varšavské smlouvy na přechodné období“, ale odmítli jsme jakékoli „postupné utlumování“ vojenské spolupráce. Vojenské struktury paktu jsme chtěli rozpusťt co nejdříve. Prezident po návratu z Moskvy řekl, že jsme tam dosáhli zrušení podřízenosti armád jednotlivých členských zemí sovětskému velení a shody v přeměně tohoto paktu v organizaci politickou sloužící procesu odzbrojování, integrace a stability v Evropě.

Návrhy na přetváření Varšavské smlouvy měly být podány do konce října 1990, v listopadu je pak měl Politický poradní výbor posoudit v Budapešti. Moskva ovšem bojkotovala všechny snahy tento poradní výbor svolat. Jenomže to už události dostávaly jiný spád a místo toho, aby se od 1. ledna 1991 začala opatření k reformě Varšavské smlouvy uskutečňovat, jak bylo v Moskvě v červnu 1990

dohodnuto, věci šly úplně opačným směrem. Po masakru, který způsobil počátkem roku 1991 ruská vojska ministerstva vnitřní bezpečnosti v Litvě, když potlačovala tamní manifestace za nezávislost, bylo rozpuštění Varšavské smlouvy na pořadu dne. Odpovídalo to našim představám a naší taktice, jakou jsme zvolili, ale tento proces byl zrychlen i vnitřními změnami v členských státech Varšavské smlouvy, zejména však neuspořádaným a chaotickým vývojem v Sovětském svazu.

V Budapešti se sešli 21. ledna 1991 ministři zahraničí Československa a Polska Dienstbier a Skubiszewski a se svým maďarským kolegou Jaszenským poukázali na výbušnou situaci v Pobaltí, kterou tam způsobila nátlaková politika Moskvy. A řekli, že je nutné zrušit Varšavskou smlouvu do konce roku 1991 a že jestli Moskva nepřistoupí k jednání, tyto tři státy Varšavskou smlouvu prostě opustí.

A dali Gorbačovovi lhůtu do konce února 1991, dokdy se mělo odložené listopadové zasedání Politického poradního výboru sejít.

Velmoc se nerada dává přitisknout ke zdi. V polovině února přišel k Dienstbierovi sovětský velvyslanec v Praze Pankin a sdělil mu, že Gorbačov poslal prezidentovi Havlovi dopis, ve kterém navrhl rozpustit vojenskou strukturu Varšavské smlouvy už k 1. dubnu 1991, a nikoliv až v polovině roku. Politický výbor to pak schválil koncem února v Budapešti, deset dní po schůzce tří prezidentů ve Visegrádu.

Na zasedání téhož Politického poradního výboru Varšavské smlouvy v Praze dne 1. července 1991 byl tento pakt prostě rozpuštěn. Na pozadí již hluboké jugoslávské krize byl tento akt v novinovém zpravodajství světového tisku hodnocen jako spokojené, téměř úsměvné rozpuštění Varšavské smlouvy. Oceněna byla úloha československé diplomacie, ale zároveň i vysloveny obavy, jak dál v tom nově se konstituujícím multipolárním světě.

Část II.

U Eiffelovy věže